

РОЛЬ ЦКК КП(б)У — НК РСІ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З КРИЗОЮ ЗБУТУ В ПРОМИСЛОВІСТІ В 1923—24 рр.

О. І. Мінкін

Здійснюючи рішення XII з'їзду партії про реорганізацію органів партійно-державного контролю¹, в основу яких було покладено ленінські принципи створення єдиного загального партійного, державного і громадського контролю, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет 29 серпня 1923 р. прийняв постанову про реорганізацію Наркомату Державного контролю у Народний Комісаріат Робітничо-селянської інспекції².

Пленум ЦКК КП(б)У, що відбувся у жовтні 1923 р., визначив структуру і склад Наркомату РСІ республіки і схвалив підготовлений Президією ЦКК орієнтовний план роботи Робітничо-селянської інспекції України на перше півріччя 1923/24 р.³

21—23 листопада 1923 р. на засіданні Президії ЦКК КП(б)У після тривалих дебатів було обрано Колегію НК РСІ у кількості п'яти чоловік, всі члени ЦКК КП(б)У⁴. Наркомом РСІ на прохання РНК УРСР⁵ Президія ВУЦВКу призначила т. Медведєва А. В. — голову ЦКК КП(б) України⁶.

ЦКК—РСІ УРСР почала практично виконувати завдання, поставлені XII з'їздом партії, зосередивши головну увагу на проведенні ревізійно-інспекційних обслідувань командних і вузлових пунктів господарського і управлінського апарату, ставлячи собі «...за головну мету виявлення практичних досягнень або недоліків...» у його роботі⁷. У Положенні про НК РСІ УРСР, затвердженому ВУЦВКом, відзначалося, що «НК РСІ є основним органом Радянської влади в справі удосконалення державного апарату, повного оволодіння ним і пристосування його до завдань соціалістичного будівництва»⁸.

Громадянська війна і іноземна воєнна інтервенція завдали народному господарству СРСР великих руйнувань. На кінець громадянської війни внутрішнє становище Радянської країни було таке, що вона була схожа на людину, «...яку побили мало не до смерті...»⁹. Найбільшої шко-

¹ Див.: КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, изд. VII, ч. 1, М., стор. 719—723.

² Див.: Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины, изд. 1-е, 1923, № 32, ст. 476.

³ Див.: газ. «Коммунист» (орган ЦК КП(б) Украины и Харьковского губкома партии), 26 жовтня 1923 р.

⁴ Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України. (далі — ПА ІПІ ЦК КП України), ф. 1, оп. 1, од. зб. 240, арк. 22.

⁵ Див.: Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР (далі — ЦДАЖР СРСР), ф. 374, оп. 4, од. зб. 68, арк. 133.

⁶ Див.: Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва Української РСР (далі — ЦДАЖР УРСР), ф. 539, оп. 1, од. зб. 663, арк. 336.

⁷ КПРС в резолюциях..., ч. 1, стор. 722.

⁸ СУ УССР, 1923, изд. 2-е, ст. 512.

⁹ В. І. Ленін. Твори, т. 43, стор. 68.

ди зазнала промисловість країни, особливо важка, зосереджена на Україні. Тільки чорна металургія Української РСР втратила за роки інтервенції 33% своїх основних фондів¹. Загальна ж шкода, якої зазнала промисловість республіки, становила 1 400 млн. крб. золотом². Але вже в перші роки відбудовного періоду на шляхах здійснення лєнінської нової економічної політики промисловість України, як і всього Радянського Союзу, досягла перших серйозних успіхів.

У 1922/23 р. приріст виробництва валової продукції всієї цензової промисловості УРСР (включаючи й союзного підпорядкування, велику й дрібну) становив 79% у порівнянні з 1921/22 р., досягши 23% рівня 1912 року³. При цьому загальна вартість продукції великої державної промисловості республіки збільшилась на 52%⁴.

Дальша ж відбудова і розвиток промисловості країни, в тому числі й Української республіки, у другій половині 1923 р. зіткнулася з серйозними труднощами, які виникли через невідповідність темпів відбудови галузей народного господарства і в першу чергу між промисловістю та сільським господарством, а також через порушення радянської політики цін промисловими і торговельними органами⁵.

Сільське господарство країни, досягнувши у 1921/22 р. 70% довоєнного рівня, через недостатній розвиток промисловості у наступному 1922/23 р. майже не дало зростання⁶. Тому XII з'їзд партії у своїх рішеннях відзначив, що тільки розвиток промисловості створює непохитну основу пролетарської диктатури⁷.

Однак ряд сільськогосподарських органів неправильно зрозуміли директивні вказівки з'їзду партії про необхідність створення «...у державній промисловості додаткової вартості», необгрунтовано завищували відпускні ціни на свою продукцію⁸.

«Здорова мета — нагромадження коштів, необхідних для відбудови промисловості,— уперлася в невдалий вибір методів для свого досягнення, в неправильну політику підвищення відпускних цін на промислову продукцію»⁹. Високі ціни на вироби промисловості і низькі ціни на сільськогосподарські продукти, і в першу чергу на хліб, створили труднощі з реалізацією промислової продукції. Затовареність на складах у жовтні 1923 р. становила 400 млн. крб., або 20% всієї промислової продукції країни¹⁰. Це поставило ряд підприємств перед загрозою скорочення виробництва в деяких галузях промисловості¹¹.

«Загостренню кризи збуту,— відзначалося в резолюції Політбюро ЦК РКП(б) «Про чергові завдання економічної політики»,— сприяли: недостатній розвиток торгових відносин, слабкий розвиток грошового господарства, а також система двох валют, при якій селянство найбільше страждало від знецінення радзнаків»¹². Більш прихований і тяжкий

¹ С. Г. Струмилин. Черная металлургия в России и в СССР, 1925, М.—Л., стор. 284.

² ПА ИП ЦК КП України, ф. 1, оп. 13, од. зб. 150, арк. 4.

³ Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС (ЦПА ІМЛ), ф. 17, оп. 16, од. зб. 1394, арк. 64.

⁴ Съезды Советов в документах. 1917—1937 гг., т. 5, стор. 147.

⁵ КПРС в резолюціях..., ч. 1, стор. 787.

⁶ Ф. Э. Дзержинский. Промышленность СССР, ее достижения и задачи. М.—Л., 1925, стор. 10—11.

⁷ КПРС в резолюціях..., ч. 1, стор. 687.

⁸ Там же, стор. 689.

⁹ Ф. Э. Дзержинский. Промышленность СССР, ее достижения и задачи, стор. 11.

¹⁰ Там же, стор. 13.

¹¹ КПРС в резолюціях..., ч. 1, стор. 790.

¹² ЦДАЖР СРСР, ф. 374, оп. 8, од. зб. 118, арк. 4.

характер криза збуту мала у важкій промисловості, продукція якої йшла для виробничого споживання самої промисловості і транспорту і тому скорочення попиту настало значно пізніше, ніж у легкій і середній промисловості. Через ці та інші причини ціни на промислові вироби і продукти сільського господарства все більше розходилися і у жовтні 1923 р. за Всеукраїнським бюджетним індексом це розходження становило 3,9, а в деяких галузях промисловості республіки навіть 4,1¹.

Через це реалізація промислової продукції різко скоротилася. Криза збуту порушила нормальну роботу промисловості і економічний зв'язок міста і села, робітничого класу і селянства.

У цих умовах партія і уряд вжили ряд невідкладних заходів до ліквідації становища, яке створилося, зокрема, було знижено ціни на промислову продукцію. Створена при ВРНГ УРСР комісія переглянула калькуляції трестів, що дало можливість понизити оптові ціни у першому півріччі 1923/24 р. на 32%². Однак спроба розв'язати проблему кризи збуту шляхом механічного зниження цін без поліпшення виробничої діяльності підприємств і трестів не дала в майбутньому позитивних наслідків³. Довелося піти іншим шляхом, шляхом боротьби за здешевлення продукції на основі упорядкування калькуляцій, концентрації виробництва, збільшення навантаження підприємств і на цій основі «...упорядкування всього промислового господарства і боротьби з безгосподарністю»⁴.

Головну увагу в своїй роботі ЦКК—РСІ УРСР у галузі промисловості зосередили на вивченні факторів утворення цін і процесу їх наростання в мірі наближення до сільського споживача. Органи Робітническо-селянської інспекції України і СРСР разом з представниками ВРНГ УРСР, трестів і профспілкових органів у 1923/24 р. всебічно обслідували всі галузі промисловості республіки і на основі фактичних матеріалів розробили заходи щодо значного зниження цін на продукцію промисловості і досягнення прибутковості підприємств.

НК РСІ УРСР в першу чергу обслідувала ті галузі промисловості, які виробляли речі широкого селянського вжитку. Терміново, за директивними вказівками ЦК і ЦКК КП(б)У, комісія НК РСІ УРСР вивчила стан економіки та збуту в сільськогосподарському машинобудуванні України, на яке припадало до 68% виробництва всіх машин та знарядь для сільського господарства країни⁵. Комісія НК РСІ встановила, що при задоволенні на 50% потреб на сільськогосподарські машини та знаряддя⁶, і при умові, що в середньому по Україні було 33,8% селянських господарств, які зовсім не мали реманенту⁷, на складах Українського тресту сільськогосподарського машинобудування (УТСМ) на кінець 1923 р. зібралось на 3,5 млн. крб. нереалізованої продукції⁸. Головна причина кризи збуту полягала в дорожнечі продукції заводів тресту. На основі вивчення і встановлення фактичної собівартості продукції РСІ УРСР удалось добитись зниження цін на сільгоспзнаряддя по окремих

¹ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 31, од. зб. 85, арк. 11; ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 2, од. зб. 101, арк. 79.

² Звіт Робітническо-Селянського Уряду України за 1923/24 р., стор. 118.

³ Там же, стор. 136.

⁴ Ф. Э. Дзержинский. Промышленность СССР, ее достижения и задачи, стор. 9.

⁵ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 16, од. зб. 1404, арк. 79.

⁶ В. Я. Чубарь. Хозяйственное положение Украины, 1925, стор. 54.

⁷ «Вестник РКИ», 1924, № 1, стор. 31 (Орган НК РСІ УРСР).

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 3, од. зб. 319, арк. 2.

заводах на 45%¹, а вивчення складського господарства дало можливість знизити накладні витрати з 32% до 12,7% на 1 квітня 1924 року².

Щоб здешевити і поліпшити постачання села технікою Колегія НК РСІ УРСР добилась ліквідації посередницької торговельної організації акціонерного товариства «Село-Техніка»³.

Одночасно Колегія НК РСІ України висловилась проти скорочення сільгоспмашинобудування в республіці, в тому числі проти закриття заводу «Серп і молот» і добилась позитивного розв'язання цього питання в РПО СРСР. Замість скорочення сільгоспмашинобудування на Україні Уряд СРСР на підставі висновків ЦКК—НК РСІ ухвалив терміново надати УТСМ кредит в сумі 700 тис. крб. і запровадити пільги для селян на придбання сільгоспмашин, що дало можливість розширити виробництво сільгоспмашинобудування на Україні⁴.

Вивчаючи виробничу діяльність УТСМ, комісія встановила, що збільшення собівартості продукції залежить від дорожнечі на паливо і метал. Це спонукало органи партійно-державного контролю обслідувати добувну і металургійну галузі промисловості республіки, бо без розв'язання паливної проблеми «...перемоги на господарському фронті здобути не можна»⁵.

Провівши вибіркове обслідування підприємств вугільної промисловості, РСІ УРСР виявила великі можливості для зниження відпускних цін на тверде паливо. Колегія НК РСІ УРСР довела всім госпорганам, що фактична собівартість вугілля значно нижча за встановлену трестами. Практичні наслідки роботи ЦКК—РСІ СРСР та УРСР по обслідуванню господарської діяльності Донбасу дали можливість знизити собівартість вугілля по тресту «Донвугілля» у першому кварталі 1924/25 р. у порівнянні з 1923/24 р. на 20,5%⁶, а відпускну ціну — на 18%⁷.

У рудній промисловості ЦКК—РСІ провели всебічне й глибоке обслідування господарської та виробничої діяльності Криворізького та Нікопольського районів Південнорудного тресту (ПРТу), внаслідок чого РСІ добилась значного зниження цін на залізу та марганцеву руду. Так, наприклад, собівартість пуда залізної руди в цілому по всьому тресту вдалося знизити з 8,075 до 6,642 коп.⁸.

Обслідування кам'яновугільної і рудної промисловості України дало можливість ЦКК—НК РСІ УРСР встановити науково і практично обгрунтовані ціни на вугілля та руду для металургійної промисловості, що сприяло значному зниженню цін на метали.

ЦКК—РСІ УРСР та СРСР у 1923/24 р. обслідували також вугільно-коксове господарство Макіївського і Юзовського комбінатів і металургійний завод імені Петровського тресту Південсталь. Аналіз виробничої діяльності дав можливість комісії ЦКК—РСІ встановити фактичну собівартість вугілля по Юзовському комбінату 15,081 коп. за пуд замість 20,67 коп.⁹ і собівартість коксу 26,79 коп. за пуд замість 45,19 коп., встановлених Південсталлю¹⁰. Відповідно по Макіївському комбінату собі-

¹ Бюллетень ЦКК—РКИ УССР, 1925, № 26, стор. 53.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 2, од. зб. 425, арк. 39.

³ Там же, од. зб. 176, арк. 41.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 2, од. зб. 176, арк. 40; од. зб. 190, арк. 52.

⁵ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 42, стор. 153.

⁶ Ф. Э. Дзержинский. Промышленность СССР, ее достижения и задачи, стор. 43.

⁷ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 16, од. зб. 1394, арк. 156.

⁸ ЦДАЖР СРСР, ф. 374, оп. 17, од. зб. 7, арк. 11.

⁹ IX Всеукраинский съезд Советов. Материалы. (Тезисы докладов НК РКИ УССР), стор. 10.

¹⁰ Итоги работы ЦКК и Рабрина Украины за 1924—25 гг., стор. 139.

вартість вугілля була знижена з 24,897 коп. до 18,149 коп.¹ і коксу з 42,29 коп. до 29 коп. за пуд². У цілому по всьому вугільно-коковому господарству Південсталі комісія Робітничо-селянської інспекції встановила справжню собівартість вугілля в 21,2 коп. і коксу в 38 коп. замість 48 коп., затверджених Головметалом³. Одночасно НК РСІ визначив і погодив з правлінням тресту кошторисні калькуляції на 1924/25 р. по вугіллю — 17 коп. і по коксу — 28 коп. за пуд⁴. Повторне обслідування Південсталі, проведене Робітничо-селянською інспекцією УРСР у першому півріччі 1924/25 р., підтвердило правильність висновків ЦКК—РСІ. Наприклад, ціна коксу у 1923/24 р. була знижена більш, ніж удвічі⁵.

ЦКК—НК РСІ УРСР допомогли республіканським і союзним господарським органам уточнити розрахунки між металургійною та гірничодобувною промисловістю і визначити шляхи та можливості розширення виробництва металу для збуту на масовий селянський ринок з метою зміцнення економічного союзу робітничого класу і селянства⁶.

Уточнення і зниження цін на метал значно полегшило встановлення відпускних цін на нього для планових споживачів і головним чином для важкого машинобудування, без відбудови якого не можна «...побудувати ніякої промисловості»⁷. Органи ЦКК—РСІ уважно обстежили економічний стан і перспективи розвитку машинобудування України, об'єднаного Південмаштрестом. Комісія в складі представників ЦКК—НК РСІ СРСР і УРСР, обслідувавши провідні підприємства тресту — Харківський і Луганський паровозобудівні і Миколаївський суднобудівний заводи, виявила їх нестійке економічне становище через їх залежність від замовлень на паровозобудування та суднобудування, в розвитку яких спостерігався тимчасовий застій. Комісія НК РСІ поряд з упорядкуванням обчислення собівартості продукції підтримала пропозицію тресту про розширення виробничої програми на друге півріччя 1923/24 р. на 50% за рахунок збільшення замовлень по загальному машинобудуванню і визнала за необхідне надати ПМТу з цією метою короткостроковий кредит в сумі 1,5 млн. червоних карбованців⁸.

Саме в розширенні виробництва загального машинобудування Колегія НК РСІ УРСР вбачала шлях зміцнення економічного стану тресту. Поряд з цим комісія Робітничо-селянської інспекції з метою завоювання ринку збуту продукції загального машинобудування висловила за надання Південмаштрестові довгострокового кредиту в сумі трьох мільйонів карбованців⁹.

За директивою ЦКК КП(б)У в 1923/24 р. НК РСІ УРСР обслідувала також усі галузі легкої промисловості республіки¹⁰. Значна питома вага цукрової промисловості в економіці України, її значення як бази для розвитку селянського бурякосіяння і як центра агрикультурного впливу на розвиток землеробства спонукали НК РСІ УРСР і її органи на місцях зосередити увагу на обслідуванні Цукротресту. Здійснення рекомендацій РСІ щодо поліпшення виробничої діяльності під-

¹ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 16, од. зб. 1453, арк. 79.

² Там же, оп. без №, од. зб. 168, арк. 3.

³ ЦДАЖР СРСР, ф. 374, оп. 1, од. зб. 118, арк. 9.

⁴ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 16, од. зб. 1404, арк. 84.

⁵ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. без №, од. зб. 168, арк. 2.

⁶ Див.: ЦДАЖР УРСР, оп. 3, од. зб. 234, арк. 34.

⁷ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 376.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 1, од. зб. 453, арк. 89.

⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 2, од. зб. 190, арк. 32.

¹⁰ Там же, од. зб. 176, арк. 29.

приемств Цукротресту дало можливість знизити собівартість цукру в 1924/25 р. вдвоє¹.

Позитивних наслідків у зниженні собівартості продукції ЦКК—РСІ досягла і в інших галузях легкої промисловості: мукомельній, соляній, лісній, паперовій, поліграфічній, а також у дрібній і кустарній².

Органи ЦКК—РСІ УРСР, допомагаючи господарським органам установити справжнє, технічно можливе навантаження на устаткування підприємств, поряд з розв'язанням головного завдання — зниженням собівартості, одночасно з'ясовували перспективи розвитку тих чи інших галузей промисловості. Так, наприклад, при обслідуванні Краснозвездинського рафінадного заводу в м. Сумах, найбільшого заводу цукрової промисловості країни, комісія НК РСІ УРСР визнала за необхідне через впровадження деяких раціоналізаторських пропозицій збільшити виробничу потужність заводу з 14 до 22 тис. пудів цукру на добу при одночасному зниженні вартості пуда рафінаду з 8 крб. 31,64 коп. до 8 крб. 05,15 коп.³.

Робота органів ЦКК—РСІ УРСР по виявленню реальної собівартості та впорядкування калькуляції продукції, заходи по концентрації виробництва і збільшенню навантаження підприємств, проведені разом з господарськими і профспілковими органами, сприяли зниженню цін на промислові товари. За час з жовтня 1923 р. по жовтень 1924 р. відпускні ціни в промисловості України були знижені на 36,8%, а на найбільш ходові товари — до 50%⁴.

На основі цих досягнень по зниженню цін збут продукції центральних трестів української промисловості в 1923/24 господарському році майже подвоївся, значно випередивши у своєму розвитку зростання виробництва⁵.

В результаті проведення політики зниження цін і на цій основі розширення збуту продукції, на кінець 1923/24 р. були ліквідовані кризисні явища в промисловості України, як і всієї країни⁶. За підсумками 1923/24 р. промисловість республіки дала близько 5 млн. крб. прибутку⁷ і досягла 38% рівня 1913 року⁸.

Ліквідації кризи збуту сприяли також заходи щодо підвищення цін на продукти сільського господарства, які по Україні були збільшені в середньому на 60%⁹, а також здійснення грошової реформи.

Діяльність ЦКК—НК РСІ УРСР по обслідуванню промисловості республіки в 1923/24 р. дала можливість керівним господарським органам (Держплану, ВРНГ, Наркоматові внутрішньої торгівлі) об'єктивно оцінити стан справ у промисловості України, допомогла їм уточнити бюджет і скласти вперше зведений промисловий план на 1924/25 р.¹⁰.

Органи Робітничо-селянської інспекції одночасно визначили для ВРНГ і Укрдержплану шляхи боротьби за зниження собівартості на

¹ Итоги работы ЦКК и Рабкрин Украины за 1924—1925 гг., стор. XI.

² Див.: В. Куйбышев. Задачи ЦКК и РКИ (лекции, читанные в университете имени Я. М. Свердлова), М., 1924, стор. 49; ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 2, од. зб. 190, арк. 55, 56.

³ Бюллетень ЦКК—РКИ УССР, 1925, №№ 22—23, стор. 11.

⁴ СУ УССР, 1925, № 48, ст. 547.

⁵ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 2, од. зб. 107, арк. 230.

⁶ Отчет Рабоче-Крестьянского Правительства Украины за 1923/24 г., стор. 121.

⁷ Ф. Э. Дзержинский. Промышленность СССР, ее достижения и задачи, стор. 41.

⁸ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 26, од. зб. 2, арк. 85.

⁹ ЦДАЖР УРСР, ф. 539, оп. 2, од. зб. 107, арк. 227.

¹⁰ Отчет Рабоче-Крестьянского Правительства Украины за 1923/24 г., стор. 120.

майбутнє, зосередивши центр ваги всієї цієї роботи безпосередньо на підприємствах і в цехах.

Оцінюючи роботу органів ЦКК—РСІ за перший рік, В. В. Куйбишев на січневому (1925 р.) Пленумі ЦКК РКП(б) говорив, що проведена ЦКК—РСІ обслідицька робота давала можливість Центральному Комітетові і партії вибирати «правильну лінію практичної політики в галузі різних державних і господарських проблем»¹.

¹ В. К у й б ы ш е в. Итоги работы Пленума ЦКК РКП(б), январь 1925 г., ж. «Хозяйство и управление», 1925, № 2, стор. 4.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СУМЩИНИ ПІД ЧАС ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНОЇ КАМПАНІЇ

1928—1929 рр.

В. Г. Носко

1928—1929 рр. характеризувались напруженою боротьбою Комуністичної партії України за здійснення рішень XV з'їзду ВКП(б) і X з'їзду КП(б) України, за виконання програми соціалістичної індустріалізації і підготовку умов для суспільної колективізації селянських мас.

Діяльність партійних організацій Сумщини, як і всієї партії, проходила в той час у дуже складних умовах загострення класової боротьби. Успіхи соціалістичної реконструкції народного господарства викликали шалену лютю класових ворогів. Головну антирадянську силу в країні становило куркульство. Опір був надзвичайно впертим і особливо посилювався під час хлібних труднощів 1928 р., викликаних наявністю в країні дрібно-товарного виробництва, яке неспроможне було задовольняти зростаючі потреби країни на хліб. До цього слід додати неврожай у південних районах України і Північного Кавказу. Труднощі у проведенні хлібозаготівель поглиблювались помилками і недоліками, допущеними партійними, радянськими і господарськими органами у проведенні заготовчої політики.

На виконання плану хлібозаготівель мали вплив і такі специфічні причини, як різке загострення диспропорції в ринкових відносинах між містом і селом.

На селі відчувалась гостра нестача промислових товарів, зростаючий попит селянства на них не задовольнявся¹.

Під час боротьби з троцькістсько-зінов'ївською опозицією була послаблена в деякій мірі увага партійних організацій до практичної роботи, яка зосереджувалась на питаннях зміцнення єдності партії, а питання про хлібозаготівлі залишались осторонь. Внаслідок цього на Сумщині, як і по всій країні, було невиконано план хлібозаготівель, що створило загрозу забезпеченню населення хлібом.

Поряд з цим значне скорочення експорту хліба позбавляло нашу країну валютних фондів, зменшувало можливість закупок за кордоном промислового устаткування, що негативно відбивалося на розвитку нашої промисловості.

З цих труднощів і скористалось куркульство, намагаючись зірвати хлібозаготівлі.

Економічно зміцніле за роки нової економічної політики, куркульство мало великі лишки хліба, але воно ухилялось від продажу його державі по твердих цінах, тероризувало середняка, всіляко намагалось зірвати соціалістичне будівництво на селі.

Куркулі підпалювали колгоспи, зсипні пункти, вбивали з-за рогу партійних, радянських працівників і активістів села. В Конотопській

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій та пленумів ЦК, ч. II, Держполітвидав, 1953, стор. 372—373.

окрузі з жовтня 1928 по травень 1929 р. куркулі заподіяли 308 підпалів¹ і 125 вбивств². 7 травня 1928 р. в с. Баба Сосницького району було вбито секретаря партійного осередку т. Скляра, а 2 липня в с. Вільшани того ж району — секретаря партійного осередку т. Рисака³.

У Ярославському районі Глухівської округи куркулі вбили голову Тулеголівського комітету незаможних селян Ляшенка, бідняка с. Зазорок тов. Левченка⁴, а в с. Стіне Хильчанського району — секретаря сільської Ради, сількора газети «Червоне село» т. Бондиревського⁵.

Сотні терористичних актів свідчили про те, що всупереч твердженням правих опортуністів «про мирне вrostання куркуля в соціалізм» куркулі терором проти комуністів, комсомольців і активістів намагались залякати селянство і загальмувати наступ соціалізму на капіталістичні елементи села.

Зламати опір куркульства можна було тільки активною роботою партійних організацій серед бідноти і зміцненням її союзу з середняком. Окружні і районні комітети партії посилили політичну роботу на селі, зміцнювали сільські партійні осередки. Починаючи з січня 1928 р., хлібозаготівлі і пов'язані з ними фінансові кампанії стали основним змістом роботи всіх окружних і районних партійних організацій Сумщини.

Питання про хлібозаготівлі на засіданнях бюро Сумського ОПК у січні обговорювалось 6 раз⁶, а на засіданнях Борзенського РПК, Конотопської округи протягом всього 1928 р. — 20 раз⁷.

У перших числах січня 1928 р. в усіх окружних комітетах партії Сумщини відбулися екстрені засідання бюро разом з партійним активом, де обговорювались вказівки партії про посилення хлібозаготівель і пов'язані з цим заходи, а також доповіді партійних фракцій окружних виконкомів про стан хлібозаготівель по округах, збір сільськогосподарського податку, страхових платежів, реалізацію позики зміцнення сільського господарства, самообкладання тощо.

Для посилення роботи на селі терміново було мобілізовано і послано сотні кращих комуністів, членів бюро ОПК, президії окрвиконкому, ОРПС, кооперативних організацій, членів районних партійних комітетів і райвиконкомів.

У Конотопській окрузі для проведення господарчих і політичних кампаній було мобілізовано 53 чоловіка окружного активу, а разом з представниками районів на селі працювало протягом 3—4 місяців 350 чоловік⁸. У Сумській окрузі на село направлено 70 чоловік окружного партактиву⁹, а разом з районними працівниками — близько 300 чоловік¹⁰. Вони роз'яснювали селянським масам політику партії, викрикали антирадянські дії куркулів, допомагали Радянській владі на селі здійснювати фінансові заходи.

Важливу роль у поліпшенні роботи партійних організацій на селі відіграли створені в 1928 р. за рішенням ЦК КП(б) України в 27

¹ Сумський обласний партійний архів (далі СОПА), ф. 404, оп. 1, спр. 168, арк. 95.

² СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 1289, арк. 221.

³ Газ. «Селянські вісті», орган Конотопського ОПК, ОВК і окрради профспілок, 27 січня 1929 р.

⁴ Газ. «Червоне село», орган Глухівського ОПК, ОВК і окрради профспілок, 7 жовтня 1928 р.

⁵ Газ. «Червоне село», 6 квітня 1929 р.

⁶ СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 111, 113, 117, протоколи від 8, 13, 19, 25, 31 січня 1928 р.

⁷ СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 1241, арк. 18, 22, 25, 29, 33, 39, 42, 48, 52, 56, 58, 62, 66, 68, 78, 93, 106, 115, 120, 122.

⁸ Там же, спр. 106, арк. 91.

⁹ Газ. «Плуг і Молот», орган Сумського ОПК, ОВК і окрпрофради, 2 лютого 1928 р.

¹⁰ СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 123, арк. 74.

окружках партії, в тому числі в Сумському і Конотопському, відділи по роботі на селі¹. В Роменському і Глухівському окружках партії з існуючого штату були виділені інструктори по роботі на селі.

У січні 1928 р. при окружних партійних комітетах Сумщини були створені спеціальні комісії — «трійки» для керівництва хлібозаготівлями. На засіданні бюро Сумського ОПК від 24 січня 1928 р. така комісія була створена в складі т. Легкого (голова) і членів тт. Богданова і Заломіна². На ці комісії покладалася вся відповідальність за виконання місячних завдань хлібозаготівель. Вони регулювали хлібний і м'ясний ринок, стежили за розподілом товарів для периферії, за складанням і розверстуванням планів хлібозаготівель по районах.

На початку січня для посилення хлібозаготівель окружні комітети запровадили нові заходи економічного регулювання. Цими заходами були: хлібні і інші конвенційні договори, плата за помел зерна натурою замість грошей, жорстока боротьба з спекуляцією, повна заборона перевезення залізницями зерна приватником, закриття приватних млинів, олійниць і просорушок для того, щоб не дати приватникам широко заготовляти борошно, крупи та інші продукти. Дозволялося працювати лише тим млинам, які зобов'язувалися молоти тільки селянське зерно за відповідними нарядами³.

Недостатню участь у заготівлі хліба брали органи кооперації, розглядаючи цю справу як другорядну, не вигідну з комерційної точки зору. Для ліквідації цих недоліків партійні організації Сумщини розгорнули роботу по активізації діяльності райспілок і сільгоспспілок, пославши з цією метою до кожного району по два представники з окружного партактиву⁴.

Внаслідок вжитих заходів у всіх округах райспілки і сільгоспспілки при залізничних станціях створили перевалочні пункти, до яких за договорами прикріплялись низові кооперативи, що вивозили туди заготовлений хліб. Так, у Конотопському окрузі райспілка організувала 7 перевалочних пунктів, до яких було прикріплено 72 кооперативних товариства. Окружна сільгоспспілка уклала договори з 12 кооперативними товариствами, прикріпленими до 8 перевалочних пунктів⁵.

Окружні партійні комітети приділяли багато уваги вишукуванню і просуванню на село дефіцитних промислових товарів як важливого стимулюючого фактору хлібозаготівель. При цьому парткоми, виходячи з вказівок партії, розподіляли промислові товари по районах у залежності від ходу заготівель.

Бюро Сумського ОПК постановою від 3 січня 1928 р. накреслило ряд заходів по розгортанню хлібозаготівельної кампанії, визначивши райони, в яких має проводитися хлібозаготівля. Бюро вказало, що треба «...для стимулювання хлібозаготівель у цих основних районах установити розподіл промтоварів у залежності від заготівель хліба»⁶.

Окружні партійні комітети уважно стежили за виконанням своїх директив.

Окружні партійні комітети Сумщини спрямовують районні партійні комітети на посилення організаційної і політичної роботи серед бідняцько-середняцьких мас села і залучення їх до рішучої боротьби з кур-

¹ Нариси Комуністичної партії України, Політвидав УРСР, 1964, стор. 375.

² СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 111, арк. 41.

³ СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 159, арк. 89.

⁴ Там же, спр. 102, арк. 15.

⁵ СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 104, арк. 80.

⁶ СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 111, арк. 11.

культувам. Бюро Сумського ОПК у рішенні від 8 лютого 1928 р. зобов'язало всі РПК «...найближчим часом розгорнути широку політосвітню роботу на селі, використовуючи для цього всі засоби: політичні установи, хати-читальні, сільбуду, профспілки, школи та інтелігенцію. Для надання допомоги місцевим організаціям у райони направити спеціальних політосвітніх працівників»¹.

До куркулів і спекулянтів була застосована стаття 127 кримінального кодексу УСРР, за якою лишки хліба, якщо куркулі відмовлялися продавати їх по твердих державних цінах, конфіскувалися і 25% з них видавалося бідноті в позику. Однак у боротьбі з куркулем і приватником не було достатнього зв'язку між фінансовими і кримінальними органами. Окружні партійні комітети добивалися ліквідації цих недоліків проведенням об'єднаних нарад ДПУ, окрпрокуратури і окрфінвідділів для вироблення спільної лінії в боротьбі з куркулем і приватним заготівельником. Судово-карний апарат як один із важелів, яким можна було користуватися для успішнішого ведення хлібозаготівель, а також для натиску на куркулів, проявляв себе слабо.

Райвиконкоми і сільські Ради на місцях неуважно ставились до передачі справ у суд, внаслідок чого значний процент справ порушувався проти бідняків і середняків, свідченням чого, наприклад, є той факт, що в Конотопській окрузі з початку кампанії до травня 1928 р. було засуджено: куркулів — 41, торговців — 23, а бідняків і середняків — 124².

Цей приклад говорить про те, що в роботі судово-карного апарату допускалися перекручення політики партії, надзвичайні заходи застосовувалися до деякої частини бідноти і середняків.

Виправляючи ці помилки, ЦК КП(б)У в своїх директивах місцевим партійним органам вказував, що стаття 127 кримінального кодексу УСРР може бути застосована тільки до тих, хто має до 2 000 пудів хліба і є неприхованим ворогом Радянської влади³.

Перекручення лінії партії в застосуванні статті 127 кримінального кодексу підірвало довіру середняка, а іноді й бідняка до Радянської влади.

Поряд з застосуванням статті 127 кримінального кодексу уряд ухвалив запровадити на хлібозаготівлях принцип самообкладання. Селянам надавалось право самим розподіляти план хлібозаготівель між окремими господарствами, що давало можливість запобігти перекрученням класової лінії щодо бідноти й середняків і залучати їх до боротьби за хліб проти куркулів.

Здійснення цих заходів на Сумщині сприяло активізації бідняцько-середняцьких мас і всіх організацій села: Рад, комнезамів, комсомолу, кооперативів тощо. Головною опорою партійних і радянських організацій у боротьбі з куркульством на селі були комітети незаможних селян.

Під керівництвом партійних осередків комнезами згуртовували неорганізовану бідноту і середняків, брали активну участь у розверстанні плану хлібозаготівель між окремими господарствами. Велике значення для активізації сільських організацій мало повсюдне вигнання з радянського і кооперативного апарату, а також з КНС розкладених і ворожих елементів, що спаялися з куркулями і перекручували політику партії на селі.

Спиряючись на бідноту, зміцнюючи союз з середняком і рішуче борючись з куркулем, партійні організації Сумщини добилися того, що

¹ СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 111, арк. 64.

² СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 323, арк. 141.

³ Центральний партійний архів ЦК КП(б) України, філіал інституту марксизму-ленінізму при ЦК КППС, ф. 1, оп. 13, спр. 268, арк. 11.

в березні 1928 р. у більшості сіл почалась масова здача хліба обозами по 1500 і більше пудів.

Дмитрівський район Конотопської округи на зсипні пункти направив близько 700 підвід з хлібом¹. Приїзд обозів на зсипні пункти з червоними прапорами, зустріч їх музикою і мітингами справляли велике враження на селян навколишніх сіл.

Успішному проведенню хлібозаготівель у значній мірі сприяла робота окружних і районних комітетів партії по здійсненню фінансових заходів на селі: збір сільськогосподарського податку, страхплатежів, проведення самообкладання, розповсюдження селянської позики та ін.

Якщо в січні Сумський округ виконав місячний план хлібозаготівель на 62%, то в лютому — на 117,4%, а в березні — на 153%²; Конотопський округ у січні — 75%, у лютому — 114%, а в березні — 246,3%, внаслідок чого Конотопська парторганізація по виконанню плану хлібозаготівель у березні посіла перше місце на Україні³.

Велику роль у здійсненні політики партії на селі відіграв липневий Пленум ЦК і ЦКК КП(б)У 1928 р., який поставив перед комуністами республіки завдання посилити політичну роботу серед селянства, ліквідувати перекирчування політики партії щодо середняка. Особливу увагу Пленум звернув на необхідність дальшого розвитку колгоспного руху.

Всі ці заходи сприяли успішному здійсненню хлібозаготівель, при яких у 1928 р. було виконано Сумським округом на 134%⁴, Конотопським — на 137%⁵, Глухівським — на 100%⁶, Роменським — на 113%⁷.

Добиваючись виконання плану хлібозаготівель 1928—1929 рр., окружні партійні комітети надавали великої уваги проведенню посівної кампанії, забезпеченню бідноти і середняків насінням, кредитами, машинами, прокатними пунктами — усім необхідним для сівби.

Велику роботу провадили партійні організації Сумщини, щоб подолати помилки, які виявилися під час хлібозаготівель 1928 р., зокрема, в застосуванні проти куркулів методів часів продрозверстки. Використовуючи ці помилки, куркульство стало вести контрреволюційну агітацію серед селян, розповсюджуючи брехливі чутки про відміну нової економічної політики і повернення до системи продрозверстки, підбурюючи селян проти політики Радянської влади.

Керуючись рішеннями липневого (1928 р.) Пленуму ЦК ВКП(б) і ЦК і ЦКК КП(б)У, партійні організації Сумщини повели рішучу боротьбу з цими помилками, проводячи хлібозаготівлі в 1928—1929 рр. головним чином методами громадського впливу на заможну частину села і натиску на куркуля.

Для посилення хлібозаготівель, починаючи з вересня 1928 р. до жовтня 1929 р., ОПК мобілізують і посилають на села десятки і сотні робітничих бригад з цукрових заводів, залізниць. Ці бригади сприяли ізоляції куркульства, зміцненню бідняцько-середняцького блоку і союзу робітничого класу з селянством.

Під впливом робітничого класу в усіх районах Сумщини почалось змагання між селами і районами за дострокове виконання хлібозаготівель при посиленні наступу на куркуля і сільського спекулянта. Одним із дійових методів цього наступу був бойкот. У Кролевецькому районі,

¹ Газ. «Селянські вісті», 11 березня 1928 р.

² СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 111, арк. 93.

³ СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 106, арк. 91.

⁴ СОПА, ф. 17, оп. 1, спр. 109, арк. 104.

⁵ СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 105, арк. 94.

⁶ Газ. «Червоне село», 20 грудня 1928 р.

⁷ Центральний державний архів Жовтневої революції УРСР, (далі ЦДАЖР УРСР), ф. 1, оп. 3, од. зб. 3590, арк. 19.

наприклад, селяни бойкотували 149 куркулів¹, які не здавали хліба державі. Проте в окремих місцях партійні організації припускали перекидання партійної лінії в цьому питанні, поширювали бойкот на деякі середняцькі господарства. Окружні парткоми рішуче боролись з цими перекиданнями.

Значну роль в активізації комуністів і трудящих мас села, подолання недоліків у здійсненні хлібозаготівель на Сумщині мало звернення ЦК ВКП(б) (червень 1928 р.) «До всіх членів партії, до всіх робітників» про розгортання критики і самокритики. Окружні і районні партійні організації Сумщини з великим задоволенням зустріли це звернення і широко розгорнули критику і самокритику, посилюючи живі зв'язки з широкими масами трудящих, залучаючи їх до активного політичного і господарського життя, викриваючи факти тяганини, бюрократизму і всіляких перекинень партійної лінії в соціалістичному будівництві. Велику роль у розгортанні критики і самокритики відіграли окружні газети «Селянські вісті» (Конотопський округ), «Плуг і Молот» (Сумський округ), «Червоне село» (Глухівський округ) і республіканські «Вісті» та «Радянське село», які гостро критикували недоліки в роботі партійних, радянських і господарських органів з усіх питань соціалістичного будівництва.

Розвиток критики і самокритики дав можливість партійним організаціям Сумщини усунути багато недоліків практичної роботи по здійсненню хлібозаготівель.

Велике значення у зміцненні організаційної єдності, ідейному загартовуванні сільських комуністів і безпартійного активу Сумщини мала боротьба партії проти залишків троцькізму, правоопортуністичного ухилу і українських буржуазних націоналістів. Під час загальнопартійної дискусії сільські комуністи Сумщини активно виступили проти троцькістсько-зінов'ївського блоку, за ленінську лінію партії.

З загостренням класової боротьби в країні в зв'язку з наступом соціалізму на капіталістичні елементи, проти лінії партії виступила правоопортуністична капітулянтська група на чолі з Бухаріним, Риковим, Томським, яка фактично захищала класові інтереси куркульства, пропала «теорію затухання класової боротьби і мирного вrostання куркуля в соціалізм». Вона виступила проти ленінського кооперативного плану будівництва соціалізму на селі, заперечувала можливість побудови соціалізму в СРСР, веда до реставрації капіталізму.

З боротьбою правих ухильників проти партії спліталася боротьба українських буржуазних націоналістів проти колективізації сільського господарства, на захист куркуля. Тому без розгрому правих ухильників і українських буржуазних націоналістів не можна було покінчити з куркульством і перевести на соціалістичний шлях розвитку мільйони одноосібних селянських господарств.

ЦК ВКП(б) спрямував партію і робітничий клас на боротьбу проти правого ухилу, який став головною небезпекою не тільки у ВКП(б), але й у міжнародному комуністичному русі.

Керуючись рішеннями XVI партійної конференції, ЦК ВКП(б), II Всеукраїнської конференції КП(б) України (1929 р.) та листопадового (1928 р.) Пленуму ЦК КП(б)У, партійні організації Сумщини одностайно засудили платформу правого ухилу і прояви великодержавного шовінізму та українського буржуазного націоналізму. Велику допомогу в боротьбі з правим ухилом і проявами українського буржуаз-

¹ Газ. «Селянські вісті», 12 липня 1929 р.

ного націоналізму комуністам Сумщини надавали керівники ЦК КП(б) України тт. Г. І. Петровський, А. В. Медведєв, І. Є. Клименто та ін.

VIII окружна партійна конференція Глухівщини (грудень 1928 р.), заслухавши доповідь Г. І. Петровського про підсумки роботи Пленумів ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б) України, схвалила їх рішення і з задоволенням відзначила, що ці пленуми ще раз продемонстрували непорушність генеральної лінії партії. В резолюції конференції говориться, що «...правий ухил і примиренське ставлення до нього є серйозною небезпекою і загрозою для нашого соціалістичного будівництва. Тому мобілізація уваги всієї організації, викриття перед масами суті правого ухилу є одним з першочергових завдань. ...Окружна партійна конференція Глухівщини запевняє ЦК нашої партії, що в боротьбі з різними ухилами від ленінської лінії партії Глухівська парторганізація завжди йшла в ногу з усією партією і надалі буде однією з міцних ланок більшовицької партії, яка в майбутньому завдасть рішучої відсічі тим, хто спробує звернути партію з правильного ленінського шляху»¹.

Аналогічні постанови прийняли Сумська, Конотопська і Роменська партійні організації.

Разом з цим партійні організації Сумщини рішуче боролися з правоопортуністичною практикою в роботі окремих нестійких членів партії з кооперативного і господарського апарату, яка проявлялася в перекрученні класової політики партії, зриві планів хлібозаготівель, зливанні деяких партійних і радянських працівників з куркульськими і спекулятивними елементами. Були виявлені серйозні недоліки в роботі Президії ОКК і бюро Конотопського ОПК, перекручення ними класової лінії партії, прояви правого ухилу в практичній роботі і примиренства до нього.

Об'єднаний пленум ОПК і ОКК (18—19 жовтня 1929 р.), заслухавши доповідь «Про політичні помилки в роботі бюро ОПК і президії ОКК», визнав політичну лінію, яка проводилась попереднім складом бюро ОПК і президією ОКК, помилковою, неправильною, кваліфікуючи її як прояв правоопортуністичного ухилу на практиці і примиренства і прийняв рішення про заміну керівництва².

Пленум доручив новому складу бюро ОПК перевірити роботу партійних фракцій окружних установ і оздоровити їх керівні органи.

Рішення пленуму дістали підтримку і схвалення на районних партійних зборах і зборах партійних осередків. Окремі факти грубого перекручення лінії партії, злиття окремих працівників з куркульськими і непартизанськими елементами було викрито також у Глухівській, Роменській і Сумській партійних організаціях. Здійснюючи непримиренну боротьбу з антипартійними ухилами, комуністи Сумщини згуртовували свої лави, вели за собою трудящі маси села, чим забезпечили виконання плану хлібозаготівель 1928—1929 рр. і перехід селянства на рейки соціалізму шляхом об'єднання їх у колективні господарства.

Викладений матеріал дозволяє зробити такі висновки:

1) Діяльність партійних організацій Сумщини під час хлібозаготівельної кампанії 1928—1929 рр. забезпечила подолання опору куркульства, розв'язала питання про постачання робітничого класу і населення міст хлібом, а промисловості сировиною і тим самим внесла свій вклад у справу успішного розв'язання завдань соціалістичної індустріалізації і підготовки наступу соціалізму по всьому фронту.

¹ Газ. «Червоне село», 30 грудня 1928 р.

² СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 189, арк. 25.

2) Розгром куркульства у відкритому бою, на очах широких мас селянства сприяв тому, що 1929 рік на Сумщині, як і по всій країні, став роком великого перелому в соціалістичному перетворенні сільського господарства, коли в колгоспи пішов середняк. Якщо в 1927 р. на Сумщині (в Глухівському, Конотопському, Сумському і Роменському округах) було 285¹ колективних об'єднань, у 1928 р. — 409², то в 1929 р. тільки в одній Конотопській окрузі їх уже було 185³.

3) Діяльність партійних організацій Сумщини під час хлібозаготівель 1928—1929 рр. мала велике виховне значення для бідноти і середняків. Вона піднімала їх політично, сприяла організації бідняцько-середняцьких мас села для боротьби з куркульством і зміцнювала союз робітничого класу і селянства при керівній ролі робітничого класу.

4) Під час хлібозаготівель партійні організації Сумщини зміцнили єдність своїх лав, очистились від небажаних елементів, що примазалися до партії, покінчили з проявами правого ухилу в своїх лавах і в практичній роботі по будівництву соціалізму, створили сприятливі умови для залучення трудового селянства в колективні господарства.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 9, од. зб. 195, арк. 7; газ. «Селянські вісті», 7 листопада 1928 р.; газ. «Червоне село», 12 жовтня 1929 р.; ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 8, од. зб. 178, арк. 83.

² Газ. «Плуг і молот», 1 листопада 1928 р.; СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 168, арк. 387; газ. «Червоне село», 12 жовтня 1929 р.; ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 8, од. зб. 178, арк. 83.

³ СОПА, ф. 404, оп. 1, спр. 168, арк. 387.

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ ЖІНОК ДО ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В РОКИ ПЕРШОЇ П'ЯТИРІЧКИ

Н. І. Гнедишева

Важливим етапом соціалістичного будівництва в нашій країні були роки першої п'ятирічки. Здійснення накреслень першого п'ятирічного плану, розгорнуте соціалістичне будівництво на всіх ділянках народного господарства викликали бурхливе зростання чисельності робітничого класу. Одним з найважливіших джерел його поповнення були жінки — члени сімей робітників і службовців та селянки.

Великий науковий інтерес являє процес формування національних кадрів робітниць УРСР, складової і невід'ємної частини країни Рад. Досвід розв'язання цієї дуже важливої соціальної проблеми привертає увагу українських істориків¹. Ці дослідження в цілому заслуговують на позитивну оцінку, оскільки в них на великому фактичному матеріалі розкривається робота Комуністичної партії по залученню широких мас жінок до творчої праці і громадсько-політичної діяльності. Разом з тим ще порівняно слабо вивчено кількісні і якісні зміни в складі робітниць промисловості республіки за роки першої п'ятирічки, джерела поповнення, форми та методи підготовки кваліфікованих кадрів. Не висвітлена в достатній мірі роль робітниць у русі ударних і госпрозрахункових бригад, не викрито помилки у керівництві соціалістичним змаганням.

У роки соціалістичної індустріалізації виникла велика потреба в кваліфікованих робітничих кадрах. З 1926 по 1928 р. чисельність робітників у важкій індустрії УРСР зросла на 110 тис. чол., а в будівництві більш, ніж на 50 тис. чоловік². Одночасно із збільшенням загальної чисельності робітничого класу розширюється сфера застосування жіночої праці, неухильно зростає кількість робітниць у промисловості з 65 тис. у 1926 р. до 73 тис. чол. у 1928 р.³.

Однак у порівнянні з загальним ростом числа промислових робітників кількість жінок, зайнятих на виробництві, збільшувалась повільніше, тому в ряді галузей важкої індустрії з'явилась тенденція до зменшення питомої ваги робітниць, що підтверджується даними табл. 1.

¹ О. В. Омеляненко. Коммунистическая партия — организатор широкого вовлечения рабочих промпредприятий Украины в соцсоревнование в годы 1-й пятилетки. Сборник научных работ кафедр общественных наук ХПИ им. В. И. Ленина, вып. 3, т. 23, Харьков, 1957; В. К. Брызгалова. Подъем политической активности рабочих в годы первой пятилетки. Сборник научных трудов Днепропетровского инженерно-строительного института, выпуск 17, 1961; З. Березина, Г. Бодрова. Жінки Радянської України — активні будівники комунізму. Київ, 1954; Л. Д. Витрук. Участь жінок в промисловому будівництві на Україні (1926—1929 рр.). «Український історичний журнал», 1965, № 3, Київ.

² А. Б. Слуцкий. Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента соц. экономики. Изд-во АН УССР, Киев, 1963, стор. 62.

³ Б. Ю. Гаско. Жіноча праця на Україні. Харків, 1930, стор. 7.

Таблиця 1

Питома вага робітниць в ряді галузей важкої індустрії¹

Галузі промисловості	1927 р. кількість жінок	Питома вага	1928 р. кількість жінок	Питома вага
Гірнична та гірничо-заводська . . .	21037	7,3	19443	6,6
Металообробна	2361	9,7	2502	9,5
Машинобудування	3298	5,6	3302	5
Хімічна промисловість	1690	13,5	1516	12,9

Як видно з наведених даних, зменшується чисельність робітниць у хімічній і гірничій галузях промисловості, знижується питома вага жіночої праці. Якщо в 1926 р. у фабрично-заводській промисловості було зайнято робітниць 13,3% від загальної кількості працюючих, то в 1929 р. — тільки 13%², хоча абсолютна кількість (82 631) їх зростала й далі.

В умовах безробіття в ті роки, недостатньої технічної оснащеності деяке відставання росту кількості робітниць у промисловості від зростання загального числа робітників було неминучим. За даними бірж праці УРСР на 1 жовтня 1928 р. безробітних жінок налічувалось 211,9 тис. чол., або 42,7% всіх безробітних, а на 1 жовтня 1929 р. — 193,5 тис. чол., або 51,3%³.

Повільне впровадження у виробництво жіночої праці пояснювалось також низькою кваліфікацією робітниць. У середньому в промисловості республіки в 1928 р. серед кваліфікованих робітників жіноча праця становила всього 3,6%, в тому числі в машинобудуванні — 2,6%, в металургії — 1%, в хімічній промисловості — 1,3%⁴. У цих галузях праця робітниць застосовувалась в основному на підсобних роботах.

XV з'їзд ВКП(б) в резолюції «Про директиви по складанню п'ятирічного плану народного господарства» звернув увагу партії на необхідність посилити залучення трудящих жінок «до справи будівництва соціалізму у раціоналізації господарства»⁵.

Щоб виконати рішення з'їзду, Оргбюро ЦК КП(б)У 3 травня 1928 р. обговорило питання про стан жіночої праці у виробництві України і прийняло розгорнуту постанову про створення необхідних передумов для впровадження і підвищення кваліфікації жіночої праці⁶. В цьому важливому документі відзначається загальне зростання кількості робітниць на Україні, особливо в легкій промисловості, поліпшення їх матеріального становища і побуту, підвищення політичного і культурного рівня. Зростала питома вага жіночої молоді у деяких школах ФЗУ, бригадному учнівстві. Разом з тим, як відзначалось в постанові, не було перспективи для широкого застосування праці жінок і підготовки кваліфікованих кадрів, недостатнім було виробниче навчання робітниць на підприємствах, мало залучались вони до руху раціоналізаторів, виробничих комісій та нарад. У постанові підкреслювалась також необхідність посилити увагу партійних, профспілкових, радянських, господарських органів до широкого застосування жіночої праці у виробництві,

¹ Жіноча праця на Україні. Статдовідник, Харків, 1932, стор. 43—44.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 7, од. зб. 276, арк. 1.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 6, од. зб. 555, арк. 14.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 3, од. зб. 1253, арк. 24.

⁵ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. II, вид. 7, 1953, стор. 347.

⁶ Центральний партійний архів ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 26, од. зб. 20, арк. 156. (Далі ЦПА ІМЛ).

підготовки кваліфікованих робітниць, як одного із засобів, що сприяють соціалістичному будівництву¹.

ЦК КП(б)У запропонував Держпланові УРСР, ВРНГ, наркоматам праці і освіти, Всеукраїнській Раді профспілок розробити і включити до п'ятирічного плану перспективи розширення жіночої праці і підвищення її кваліфікації, збільшення питомої ваги дівчат серед учнів шкіл ФЗУ з таким розрахунком, щоб на кінець п'ятиріччя збільшити питому вагу кваліфікованих робітниць у всіх галузях промисловості. Партійні організації зобов'язувались систематично перевіряти, заслухувати звіти профспілкових, радянських та господарських органів про виконання цієї постанови².

За підрахунками Держплану УРСР у містах республіки налічувалось близько 1 млн. працездатних жінок, зайнятих домашнім господарством, з них 827 тис. членів сімей робітників та службовців³. Це був значний резерв поповнення українського робітничого класу.

Перспективи розвитку народного господарства УРСР за першим п'ятирічним планом, затвердженим II Всеукраїнською партійною конференцією (квітень 1929 р.), вимагали докорінного розв'язання проблеми підготовки кваліфікованих кадрів і забезпечення ними промисловості та будівництва. Планом передбачався приріст промислових робітників у 1933 р. на 270 тис. чол., або на 37,5%⁴, причому значну частину новоприйнятих мали складати жінки.

Рішення XV з'їзду ВКП(б), заходи, розроблені Оргбюро ЦК КП(б)У, було покладено в основу організаторської діяльності всіх партійних, профспілкових, радянських і господарських організацій України щодо залучення жінок до соціалістичного будівництва.

Плануючими органами республіки у 1929 р. було складено проект п'ятирічного плану впровадження жіночої праці у виробництво, за яким орієнтовно кількість робітниць на кінець п'ятирічки мала збільшитись на 57,8%⁵. У цей час значна частина робітниць (48 224 чол., або 56% усіх робітниць) була зайнята в легкій промисловості. Переважний розвиток важкої індустрії, передбачений п'ятирічним планом, вимагав серйозних зусиль у підготовці і залученні трудових ресурсів, в тому числі жінок, до різних галузей важкої промисловості. Планувалось кількість робітниць у важкій індустрії збільшити на 30 тис. чол., або на 79%, а в легкій—на 22,5 тис. чол., або на 47%⁶. Передбачалось також значно ширше (до 35%) використовувати жіночу працю на кваліфікованій роботі⁷.

Пам'ятаючи заповіт В. І. Леніна про те, що «господарське будівництво, розпочате Радянською владою, може бути посунуте вперед тільки тоді, коли... в ньому візмуть участь мільйони і мільйони жінок, тоді справа соціалістичного будівництва, ми певні, буде зміцнена»⁸, партійні комітети на місцях розгорнули активну організаторську роботу по виконанню директив партії про впровадження жіночої праці у виробництво.

За рішенням Харківського окружного партійного комітету влітку 1929 р. проведено перепис робітників на 19-ти крупних підприємствах,

¹ ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 26, од. зб. 20, арк. 156.

² Там же, арк. 157, 158.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 7, од. зб. 736, арк. 38.

⁴ Ж. «Вісті», 1929, № 9—10, стор. 15—16.

⁵ Ж. «Комунарка України», 1929, № 41, стор. 15.

⁶ Там же, стор. 14—15.

⁷ Газ. «Комуніст», 8 березня 1930 р.

⁸ В. І. Ленін. Твори, т. 39, стор. 202.

який показав, що на металообробних заводах жіноча праця впроваджується слабо: на ХТЗ її питома вага становила лише 4,6%, на заводі «Серп і молот» — 4,7%, на ХЕМЗі — 10%¹.

Вивчення цього питання дозволило партійному комітетові виробити конкретні заходи, які б забезпечили посилення уваги партійних, профспілкових, господарських організацій до впровадження жіночої праці, підвищення її кваліфікації; ці питання постійно були предметом обговорення на партійних зборах і конференціях, засіданнях бюро партійних комітетів, зборах робітниць та домогосподарок. Перші наслідки цієї роботи стали очевидними вже в 1930 р., коли до харківської промисловості влилося 30 тис. нових робітниць².

Вказівки партії, об'єднаний пленум партійного комітету визнав за необхідне посилити відповідальність партійних і профспілкових організацій за залучення до виробництва жінок³.

Організаторську діяльність партійних комітетів по розв'язанню відповідального завдання — впровадженню жіночої праці у виробництво можна простежити на прикладах Маріупольського металургійного заводу імені Ілліча і Макіївського металургійного заводу.

Партійний комітет заводу ім. Ілліча в 1929 р. обговорив на бюро і зборах партосередків впровадження жіночої праці і підвищення її кваліфікації, розробив заходи по їх здійсненню. Було складено конкретний план залучення жінок до виробництва. Спеціальні бригади активістів обслідували цехи, щоб виявити можливості прийому і виробничого навчання робітниць. Кожен цех склав перелік місць, де можуть працювати жінки, план переміщення підсобних робітниць на кваліфіковану роботу. Комуністи й комсомольці провадили широку політичну роботу серед трудящих і домашніх господарок. На зборах колективів, у бесідах, на конференціях робітниць і дружин робітників роз'яснювалась важливість широкого залучення жінок до роботи в промисловості. Проводились огляди й декади впровадження жіночої праці. Така декада, наприклад, відбулася з 20 березня по 1 квітня 1931 року. Керував цією роботою заводський парткомітет і спеціальний загальнозаводський штаб. Боротьба партійної організації за виконання рішень партії про ширше застосування жіночої праці постійно висвітлювалась у заводській багатотиражці «Іллічовець» і цеховій стінній пресі. Внаслідок цих зусиль кількість робітниць на заводі швидко зростала. Якщо в 1930 р. на заводі працювало 600 жінок, то в 1931 р. їх було вже 3000, причому 1845 з них, або більше половини були зайняті на кваліфікованій роботі, а 625 — охоплено виробничим навчанням⁴.

На Макіївському металургійному заводі в 1930 р. працювало 14 200 робітників, в тому числі 1150 жінок, або 8%. Колективним договором на 1931 р. передбачалось збільшення питомої ваги жіночої праці до 16%. Партійна і профспілкова організації вивчили можливість ширшого застосування жіночої праці на заводі. Спеціально створені комісії в цехах виявляли робочі місця, де могли працювати жінки. Їх висновки обговорювались на партійному і профспілковому активах, на цехових зборах і серед робітниць, делегаток, дружин робітників. В результаті виявлені комісіями посади заміщалися жінками, відкрились курси підвищення кваліфікації робітниць, намічено щомісячне переміщення їх на кваліфі-

¹ Харківський облпартархів, ф. 5, оп. 1, од. зб. 33, арк. 355.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, од. зб. 874, арк. 67.

³ Дніпропетровський облпартархів, ф. 7, оп. 1, од. зб. 1336, арк. 52.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, од. зб. 874, арк. 3.

ковану роботу¹. Особливо активно діяли по залученню до виробництва домогосподарок робітниці підприємства. Бригада робітниць за перше півріччя зуміла залучити на завод 550 домогосподарок².

Одним із засобів професійної підготовки було навчання і перекваліфікація безробітних на підприємствах, в учбових цехах, на базах, на громадських роботах, у так званих трудових колективах. 1929 р. в республіці налічувалось 346 виробничих трудових колективів по виготовленню різних виробів, предметів масового споживання³, в яких працювало й навчалось понад 8 тис. жінок. В 1930 р. біржі праці з установ по обліку і наданню допомоги безробітним перетворюються на органи реєстрації і розподілу кадрів, підготовки кваліфікованих робітників⁴. Наркомати, відомства, підприємства України розгортають широку мережу професійних курсів, шкіл, гуртків, організують індивідуальне і бригадне навчання, причому по кожній галузі визначається значний процент жінок серед тих, що навчаються.

Основною формою підготовки кваліфікованих робітників стали школи ФЗУ та гірничо-промислові училища, кількість яких у республіці за роки п'ятирічки збільшується з 229 в 1929 р. до 1283 — в 1932 р., а учнів у них — майже в 10 разів⁵. Із року в рік зростає питома вага жіночої молоді серед учнів цих шкіл. Якщо в 1928/29 році в школах ФЗУ всіх галузей промисловості УРСР серед учнів було 18,1% дівчат⁶, то в 1931 р. вже 31,3%⁷. Така організація професійного навчання сприяла швидкому підвищенню питомої ваги кваліфікованої жіночої праці у виробництві.

Долаючи труднощі, наполегливою організаторською і політичною діяльністю по виконанню постанов партії про все ширше застосування жіночої праці партійні, профспілкові організації добивалися постійного збільшення чисельності робітниць як у легкій, так і у важкій індустрії України. Про активне залучення жінок до виробництва свідчать цифри зростання питомої ваги робітниць на деяких підприємствах металопромисловості УРСР (табл. 2).

Таблиця 2

Стан жіночої праці на окремих заводах

Заводи	1929 р.	1931 р.	1932 р.
ім. Леніна	4,6 ⁸	} 13,3	} 18,1 ⁹
ім. Петровського	6,1		
ім. Дзержинського	8,5	11,9	14,2
ім. Ворошилова	5,5	9,2	14,2
ім. Фрунзе	6,2	7,3	13,2
ім. Комінтерну	9,1	13,9	21,8

Як видно з табл. 2, питома вага робітниць на металургійних заводах, наприклад, імені Леніна і імені Петровського зросла за роки п'ятирічки більш ніж утричі, імені Комінтерну — в 2,5 раза і т. ін. Уже

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, од. зб. 872, арк. 232.

² Профсоюзы Украины в борьбе за пятилетку в 4 года. Харьков, 1932, стор. 70.

³ ЦДАЖР УРСР, ф. 1, оп. 4, од. зб. 53, арк. 169, 170.

⁴ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, од. зб. 874, арк. 371.

⁵ Народне господарство УРСР. (Статдовідник), К., 1935, стор. 578.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 3, од. зб. 1252, арк. 10.

⁷ ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 3, од. зб. 1497, арк. 3.

⁸ ЦДАЖР УРСР, ф. 2623, оп. 4, од. зб. 2048, арк. 96; ф. 2605, оп. 3, од. зб. 259, арк. 4.

⁹ Там же, ф. 2605, оп. 3, од. зб. 874, арк. 362.

в 1931 р. з усіх новоприйнятих робітників на підприємства республіки жінки становили 32,4%¹. У народному господарстві УРСР (без сільсько-го господарства) в 1931 р. працювало понад 991 тис. жінок, або 27,5% загальної кількості трудящих. Тільки за один цей рік було залучено до соціалістичного виробництва 323 тис. жінок², а в 1932 р. в промисловість республіки влилося ще 400 тис. нових робітниць³. Основна маса жінок прийшла на виробництво в роки першої п'ятирічки.

Проблема масового залучення жінок до виробництва, в тому числі у важкій промисловості в роки першої п'ятирічки, успішно розв'язувалась на Україні. Це особливо наочно видно з динаміки питомої ваги робітниць по окремих галузях важкої індустрії (табл. 3).

Таблиця 3

Зростання жіночої праці в крупній промисловості УРСР за п'ятиліття (робітниці з учнями і молодшим обслуговуючим персоналом на початок року в тисячах)

Галузі промисловості	1928 р.		1933 р.	
	всього в тис.	%	всього в тис.	%
По всіх галузях	92,7	14,2	337,3	26,5
В т. ч. кам'яновугільна	19,1	10,0	61,4	20,4
металургійна	5,6	5,8	30,7	20,0
машинобудування та металовироби	7,1	7,4	65,0	20,9
залізорудна	0,7	4,5	4,5	21,2 ⁴

Загальна чисельність жінок, зайнятих у крупній промисловості, за роки першої п'ятирічки збільшилась майже в чотири рази і досягла 337,3 тис. чоловік, причому в ряді галузей важкої індустрії, де раніш жіноча праця застосовувалась у незначних розмірах (0,7 тис. чол. у залізорудній, 5,6 тис. чол. — у металургійній), на кінець п'ятирічки кількість робітниць зросла в 5—9 разів.

Масове залучення жінок до виробництва стало можливим завдяки піклуванню ЦК КП(б)У, Українського уряду про перебудову старого побуту, розвиток широкої мережі дитячих ясел та садків, установ громадського харчування й торгівлі. Кількість дитячих ясел за п'ятиліття збільшилась з 226 до 1579, а кількість місць у них зросла майже в 10 разів⁵.

Велика мета будівництва нового суспільства викликала величезний ентузіазм і ініціативу робітниць, що особливо яскраво виявилось в соціалістичному змаганні та ударництві в роки першої п'ятирічки. В ці роки країна довідалась про імена багатьох героїв праці — українських робітниць і серед них харків'янок В. Питель і В. Моргулян — робітниць тракторобуду, М. Жукової і М. Білик — бетонниць Дніпрогесу, нагороджених за самовіддану працю одреними Леніна. У боротьбі за виконання п'ятирічки виховувались талановиті організатори виробництва, майбутні керівники підприємств, вчені, інженери.

Масове залучення до промислового виробництва жінок, їх самовіддана праця сприяли достроковому виконанню першого п'ятирічного плану.

¹ Профсоюзы Украины в борьбе за пятилетку в 4 года. Харьков, 1932, стор. 70.

² Газ. «Комуніст», 9 березня 1932 р.

³ Газ. «Комуніст», 8 березня 1933 р.

⁴ Народне господарство УРСР. (Статдовідник), К., 1935, стор. 420.

⁵ Народне господарство УРСР. (Статдовідник), К., 1935, стор. 600.

**РОЗВИТОК СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗМАГАННЯ
НА БУДІВНИЦТВІ НОВОКРАМАТОРСЬКОГО
МАШИНОБУДІВНОГО ЗАВОДУ ім. В. І. ЛЕНІНА
(1931—1933 рр.)**

О. Г. Зайченко

Однією з найважливіших закономірностей розвитку економіки нашої країни є соціалістичне змагання.

В. І. Ленін відкрив і науково обґрунтував змагання як метод комуністичного будівництва, як могутній фактор розвитку продуктивних сил, породжений соціалістичним способом виробництва, в ході якого відбувається докорінний переворот у поглядах людей на працю, змінюється їх ставлення до праці.

Історичне перетворення соціалістичного змагання з комуністичного почину передових робітників, що виник ще в часи іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни, на рух мільйонів працюючих відбулося в роки перших п'ятирічок.

XVI конференція ВКП(б), яка прийняла перший п'ятирічний план, у своєму зверненні «До всіх робітників і трудящих селян Радянського Союзу» відзначила, що змагання, збуджуючи творчу енергію і почин мас, повинно стати постійним методом залучення їх до соціалістичного будівництва, до справи керівництва господарством і державою, засобом соціалістичного виховання робітничого класу. Робітники й селяни закликалися розгорнути змагання за зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності праці, зміцнення трудової дисципліни. «Змагання і п'ятирічка, — говорилося у зверненні, — нерозривно пов'язані між собою. Під знаком виконання цих завдань пролетаріат СРСР іде в дальший наступ на класових ворогів пролетарської диктатури»¹.

У роки перших п'ятирічок героїчною працею робітничого класу СРСР був створений один з первістків радянського важкого машинобудування — Новокраматорський машинобудівний завод ім. В. І. Леніна (НКЗ). В успішному виконанні цього завдання велику роль відіграло соціалістичне змагання.

Завод було закладено 8 жовтня 1929 року². У 1930 р. почали споруджувати монтажну майстерню, цехи металоконструкцій і ковальський³. Широкого розмаху будівельні роботи набули в 1931 і 1932 рр., коли в будівництво вкладено понад 115 млн. крб.⁴.

Соціалістичне змагання на будівництві нового заводу виникло в 1930 р., а масового характеру набуло з середини 1931 р. з розгортан-

¹ XVI конференція ВКП(б). Стенографический отчет. Госполитиздат, М., 1962, стор. 670.

² М. М. Шарaban. Крамашстрой — гигант пятилетки. Краматорск, 1934, стор. 10.

³ Державний архів Донецької обл., ф. 1515, оп. 1, спр. 6, арк. 36—42; Краматорський машинобудівний завод. Спецвипуск, Краматорськ, 1934, стор. VII.

⁴ Будівництво Крамашбуду в фактах і цифрах. Краматорськ, 1934, стор. 3.

ням основних будівельних робіт. Основною формою соціалістичного змагання тут, як і на інших підприємствах країни, стали ударні бригади. В них об'єднувались передові, свідомі робітники, що брали додаткові зобов'язання підвищувати продуктивність праці, знижувати собівартість і поліпшувати якість продукції. Душею бригад були комуністи й комсомольці.

Перші ударні бригади на Крамашбуді виникли серед робітників-бетонників. Одна з них — бригада Ткаченка в кінці травня 1931 р. на закладці фундаменту цеху значно перевищила норму, уклавши 90 замісів за зміну. Через декілька днів бригада Девлетшаєва, яка змагалася з бригадою т. Ткаченка, уклала 130 замісів.

Велику допомогу в освоєнні передових методів праці, розгортанні соціалістичного змагання подали краматорцям досвідчені ударні бригади бетонників, теслярів, мулярів Харківського Тракторобуду, що прибули на будівництво НКЗ у червні 1931 року.

Так, бригада бетонників-харків'ян П. Мовлева в складі чотирьох чоловік разом з бетонниками Девлетшаєва 10 червня 1931 р. вклала 240 бетонозамісів за зміну. Через декілька днів П. Мовлев очолив бригаду бетонників-комсомольців. Уже 20 червня ця бригада на будівництві сталіцеу дала 672 бетонозаміси.

Змагання ударних бригад бетонників розгорнулось між будівниками найважливіших об'єктів п'ятирічки: Дніпробуду, Харківського Тракторобуду, Крамашбуду та ін. У цьому змаганні комсомольська бригада П. Мовлева досягла великих успіхів. 6 липня 1931 р. вона вклала за 8 годин 1166 бетонозамісів, поставивши світовий рекорд, якого ще не знала будівельна практика¹.

Успіхи бригади П. Мовлева, які широко пропагувались партійною і комсомольською організаціями будівництва, сприяли масовому розгортанню соціалістичного змагання на Крамашбуді. Бригада мулярів Пальчикова встановила рекорд мурування, вклавши за зміну 20 712 цеглин, або 3452 шт. на кожного члена бригади. Землекопи бригади Тесіна — Колесов, Зубов, Дронов, змагаючись між собою, довели продуктивність праці до 21 куб. м землі на кожного, а землекоп Савченко досяг рекордного виробітку, вийнявши 29,8 куб. м землі за зміну².

По-ударному працювали теслярі бригади т. Квашина, які систематично перевиконували норми. Два члени бригади, комсомольці Анатонюк і Леонтьєв на опалубленні модельного цеху в червні 1931 р. щоденно давали по 150 кв. м при завданні 40.

Наслідуючи почин комсомольців Харківського Тракторобуду, краматорці створили ударні комсомольські батальйони. Перший батальйон у складі 122 чол. організували бетонники. Ядром його стала бригада П. Мовлева, а він — командиром батальйону. Комсомольський ударний батальйон теслярів, який очолив т. Павлюшенко, показав зразки трудового героїзму в січні 1932 р., виконавши термінове завдання при великому морозі і сильному вітрі. Комсомольці не залишали робочих місць по 11 і більше годин. У лютому цей батальйон виконав 105% завдання, в березні — 113, у квітні — 180, а 29 травня 1932 р. рапортував: травневий план виконано на 194%³. Відмінно працював комсомольський батальйон землекопів, яким керував т. Торопченко⁴.

¹ М. М. Шарбан. Крамашстрой — гигант пятилетки, стор. 44.

² Там же.

³ Ж. «За советскую машину». Орган ЦК спілки робітників машинобудівної промисловості, 1932, № 39, стор. 13.

⁴ Ж. «За советскую машину», 1932, № 27, стор. 25.

Комсомольці Крамашбуду стали справжніми застрільниками і провідною силою соціалістичного змагання. Якщо, наприклад, на 1 травня 1931 р. двохтисячна комсомольська організація будівництва мала лише 4 комсомольські ударні бригади і 42% ударників, то на 1 травня 1932 р. — 93 ударні бригади і 86% ударників¹. Комсомольці стали організаторами молодіжних ударних бригад, яких на той час стало 183. Високих показників добились комсомольські бригади Уміна, Величка, Полякова, Ломоносова та ін., які регулярно виконували планові завдання на 160—200%².

Поряд з комсомольськими батальйонами на будівництві виникли комсомольські ударні об'єкти. Такими об'єктами, наприклад, стали чавуноливарний цех № 2 і домна № 4, які споруджувалися в основному силами комсомольців.

Партійна організація будівництва вміло зосереджувала комсомольські бригади на провідних об'єктах, допомагала їм правильно розставити сили, пропагувала їх успіхи, добивалась, щоб масові «штурми» перетворювались на організоване, регулярне соціалістичне змагання. Багато комсомольських і молодіжних бригад очолили бригадири і майстри — комуністи. На будівництві славилися бригади, якими керували у бетонників т. Кудінов, у мулярів — т. Ревняков, у теслярів — т. Рубцов. Вони систематично виконували по 1,6—2 норми.

10 грудня 1931 р. ЦК КП(б)У, узагальнюючи досвід передових підприємств і будов, прийняв постанову «Про змінно-зустрічний план на підприємствах вугілля і металу», у якій пропонувалось всім партійним, профспілковим і господарським організаціям широко впроваджувати змінно-зустрічні плани як одну з найвищих форм змагання, могутній засіб боротьби з проривами, за більшовицькі темпи виконання промфінпланів за всіма якісними і кількісними показниками³.

Колектив Крамашбуду конкретними ділами відповів на постанову ЦК КП(б)У. Зустрічний план як форма соціалістичного змагання міцно входить у життя ударних бригад. Так, п'ята виробнича дільниця (виконроб т. Редько), що будувала найпотужніший цех майбутнього заводу, в січні 1932 р. достроково виконала план за всіма показниками. Робітники дільниці висунули зустрічний план — укласти 1245 куб. м бетону замість 340 за планом. Це зобов'язання було перевиконано: за січень фактично укладено 1680 куб. м. У лютому 1932 р., незважаючи на несприятливу погоду — морози до 25°, робітники п'ятої дільниці знову висунули зустрічний план і за 15 днів лютого вийняли 3200 куб. м землі при місячному плані 870 куб. м⁴.

Успішно виконували і перевиконували зустрічні плани й інші ударні бригади. Муляри бригади Різниченка, одержавши завдання вкласти за п'ятиденку 6720 шт. цегли, висунули зустрічний план і вклали 9418 штук. Землекопи бригади Скирка, маючи завдання вийняти 98 куб. м землі, зобов'язались вийняти 108, вийняли 175 куб. м⁵.

Надалі змінно-зустрічне планування стало органічною частиною нової форми соціалістичного змагання госпрозрахункової ударної бригади.

На відміну від звичайних госпрозрахункові бригади одержували

¹ Партархів Донецького обкому КПУ (далі ПАДО), ф. 900, оп. 1, спр. 11, арк. 3; Ж. «За советскую машину», 1932, № 39, стор. 12.

² ПАДО, ф. 900, оп. 1, спр. 11, арк. 3.

³ Див. газ. «Пролетарий», орган ЦК КП(б)У и ВЦСПС, 14 грудня 1931 р.

⁴ Ж. «За советскую машину», 1932, № 14, стор. 25.

⁵ Ж. «За советскую машину», 1932, № 20, стор. 18.

завдання не тільки кількісні, але й по зниженню собівартості продукції, підвищенню продуктивності праці, витратах матеріалів, фонду заробітної плати тощо.

Нова форма змагання швидко знайшла своїх послідовників на Краммашбуді. Значних успіхів добилась одна з перших госпрозрахункових бригад — бригада арматурників т. Воронова, яка на кінець 1931 р. виконала виробничий план на 350%¹.

На початку 1932 р. договір на соціалістичне змагання уклали дві госпрозрахункові бригади теслярів: бригада кадрових робітників т. Бережного і молодіжна — т. Меншуна. Обидві одержали план-наряд з зазначенням обсягу робіт, норм на одного працюючого та інших показників. Бригади висунули зустрічний план: перша — виконати завдання за 350 людино-днів замість 450; друга — за 280 людино-днів замість 320. Бригади запровадили функціональний розподіл праці теслярів (одна ланка підготовляла дерево, друга — встановлювала риштування, третя — кріпила його і т. ін.). Зустрічні плани були перевиконані. Бригада Бережного завершила роботу за 250 людино-днів (180%), бригада Меншуна — за 197 людино-днів (162%). За цей же час обидві госпрозрахункові бригади заощадили 360 дощок і 49 кг цвяхів².

Добрих показників добилась перша виробнича дільниця, на якій до вересня 1932 р. госпрозрахунком було охоплено 88% робітників. Це якісно змінило всі показники: знизилась плінність кадрів до 6% (проти 13,7% по будівництву), зменшились прогули до 0,2% (проти 1,8% по будівництву), план дільниці став регулярно виконуватися. Продуктивність праці госпрозрахункових бригад зросла до 140%, досягши норм ВРНГ, а окремі бригади добились ще кращих наслідків (бригада Соколухіна — 189%, бригада Суміна — 216%)³.

Партійна організація будівництва багато зробила для поширення досвіду п'ятнадцятої виробничої дільниці. У травні 1932 р. вона перейшла на таку систему планування, за якої виробничий план доводився до кожної ланки, що створювало сприятливі умови для впровадження госпрозрахунку.

Одержавши від управління місячний план і графік робіт по об'єктах, плановий осередок дільниці давав згідно з цим графіком завдання на окремі об'єкти, разом з техніками уточнював їх на основі виконання плану за минулий місяць, розбивав планове завдання на найпростіші види робіт. Так, наприклад, загальна формула «міжповерхові перекриття—стілки-то метрів» розшифровувалась на послідовні операції: укладка балок, підшивка стелі, укладка накату, засипка (все у відповідних одиницях виміру). В суворій послідовності визначався час початку і кінця кожного виду роботи. Тут же зазначались норми урочного положення і кількість матеріалів, потрібних для роботи. Через виробничі наради план доводився до кожної ланки і внаслідок цього кожний робітник точно знав, де, коли і що він мав робити. Ланки висували зустрічні плани, в яких прагнули виконати завдання з меншою кількістю людей⁴.

Соціалістичне змагання охопило і інженерно-технічних працівників. У серпні 1932 р. інженери й техніки технічного бюро відділу промбудівництва звернулись до всіх інженерно-технічних працівників першочергових ударних об'єктів — чавуноливарного № 2 і ковальського цехів з за-

¹ Ж. «За советскую машину», 1932, № 3, стор. 13.

² Газ. «Экономическая жизнь», 4 июня 1932 г.

³ Газ. «Краматорская правда», 24 листопада 1932 р.

⁴ Газ. «Экономическая жизнь», 4 червня 1932 р.

кликом виконати ударними темпами до 1 вересня 1932 р. всі креслення цих об'єктів¹. Спільне завдання було виконане.

Розгортання соціалістичного змагання на Крамашбуді органічно пов'язувалося з підвищенням технічної культури виробництва, з розвитком раціоналізаторства і винахідництва. На будівництві НКЗ вперше в СРСР у великих масштабах стало застосовуватися крупноблочне будівництво. Це був рішучий крок уперед по шляху індустріалізації будівельного виробництва. До 1 жовтня 1933 р. крупними блоками було замінено 4 080 000 шт. цегли, а всього за час будівництва застосування цього методу дало можливість замінити 16 100 000 шт. цегли (приблизно 3000 залізничних вагонів)².

Уперше на Крамашбуді в масовому масштабі стала застосовуватися теплоізоляція бетону негашеним вапном. Вода з бетону, просмочуючись у вапно, «гасить» його. Тепла, що виділяється при цьому, цілком достатньо для нормального тужавлення бетону в зимових умовах³.

Велику роботу провів будком по ліквідації сезонності будівельних робіт. Так, якщо в 1931 р. питома вага зимових робіт становила всього 25%, то в 1932 — 29, а в 1933 — 32%. Взимку споруджувались відповідальні залізобетонні конструкції механічного, сталеливарного і чавуноливарного № 2 цехів.

«Удар» відкликався на всі питання, що хвилювали будівників, розповідав про повсякденне життя будованого заводу, гостро критикував недоліки і недбайливих будівників, мобілізував колектив на подолання труднощів. Редакція «Удара» часто придумувала оригінальні форми для своїх листків і найрізноманітніші методи їх оперативного розповсюдження.

Так, одного разу, коли в редакцію прийшло повідомлення, що бетонники однієї з бригад, підігриваючи бетон взимку, багато часу витрачають нерационально, на «перекури», негайно було складено сатиричні вірші, надруковано на папері формату сірникових етикеток і наклеєно на сірникові коробки, що продавалися в найближчому кіоску. Робітники купували сірники, читали вірші, сміялися з недбайливих бетонників... Іншого разу вірші були надруковані на паперових серветках у їдальні, наклеєні на меню тощо.

На листівках «Удар» позначались не тільки дата й номер, але й час випуску. Наприклад, «Удар» № 656 від 7 травня 1933 р. випущений о п'ятій годині вечора. Листівки випускали в залежності від потреби у будь-який час доби.

Політичне і трудове піднесення робітничого класу в роки перших п'ятирічок супроводилось кількісним і якісним зростанням партійних рядів. Швидко росла молода парторганізація Крамашбуду. За 1931 р. вона збільшилась на 392 чол., тільки за 8 місяців 1932 р. — на 331 чоловіка⁴.

На 1 вересня 1932 р. у 29 партійних осередках Крамашбуду (з них 14 осередків будівників, 1 — монтажників, 6 — експлуатаційників, 8 — радянсько-кооперативних) було 1395 членів і 607 кандидатів партії⁵. Які доклали багато зусиль і енергії до мобілізації багатотисячного колективу будівників на виконання рішення XVII партійної конферен-

¹ «Удар», бойовий листок, додаток до газети «Краматорская правда» від 22 серпня 1932 р.

² Ж. «Наука и техника», 1933, № 22, стор. 6, № 11, стор. 2—3.

³ Газ. «Краматорская правда», 1 листопада 1932 р.

⁴ ПАДО, ф. 900, оп. 1, спр. 11, арк. 7.

⁵ ПАДО, ф. 900, оп. 1, спр. 11, арк. 2.

ції, що закликала «...всіляко форсувати закінчення будівництва і пуск Уральського та Краматорського заводів важкого машинобудування»¹.

У кінці листопада 1932 р. в м. Краматорську проводила свою роботу Вседонбасівська конференція новобудов (Луганськбуд, Макіївбуд, Азовсталь, Краммашбуд та ін.). Конференція підбила підсумки соціалістичного змагання на новобудовах і відзначила успіхи Краммашбуду, де на той час бригадним госпрозрахунком було охоплено 54% всіх робітників², а змаганням і ударництвом — понад 72% всього колективу будівництва³.

Широкий розмах соціалістичного змагання і ударництва на Краммашбуді допоміг прискорити спорудження гіганта вітчизняного машинобудування, пуск якого мав виняткове значення для звільнення народного господарства СРСР від іноземної залежності в устаткуванні металургійних підприємств і дав можливість задовольнити 40% річної потреби на устаткування всієї металургії Радянського Союзу.

¹ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, ч. III, изд. 7-е, М., 1954, стор. 142.

² Газ. «Краматорская правда», 22 листопада 1932 р.

³ ПАДО, ф. 900, оп. 1, спр. 11, арк. 3.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДОНБАСУ ПО МОБІЛІЗАЦІЇ ГІРНИКІВ НА БОРОТЬБУ ЗА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС У РОКИ СЕМИРІЧКИ

В. Ф. Гайдуков

Партійні організації Донбасу — одного з найкрупніших вуглевидобувних районів республіки та всієї країни — нагромадили за роки семирічки значний досвід по мобілізації мас на боротьбу за технічний прогрес. Вивчення й узагальнення його становить не лише пізнавальний, але й великий практичний інтерес. У новій п'ятирічці, підкреслюється в матеріалах XXIII з'їзду КПРС, необхідно забезпечити далі «прискорення науково-технічного прогресу і підвищення ефективності суспільного виробництва...»¹. Розв'язання цього завдання сприятиме забезпеченню більш високої у порівнянні з капіталізмом продуктивності праці, що, на думку В. І. Леніна, є найголовнішим, найважливішим для перемоги нового суспільного ладу.

Показати основні напрямки боротьби партійних організацій Донецької і Луганської областей за науково-технічний прогрес у вугільній промисловості в роки семирічки — мета цієї статті.

*
* *

Пленум ЦК КПРС, який відбувся в червні 1959 р., загострив увагу партійних організацій на необхідності «очолити боротьбу за технічний прогрес, конкретно й цілеспрямовано займатися питаннями комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів, підтримувати й впроваджувати у виробництво все прогресивне й передове, рішуче вести боротьбу з проявами косності, зневажливого ставлення до нової техніки і досвіду новаторів»². Тільки на шляху технічного прогресу можна було домогтися успішного розв'язання завдань, які стояли перед шахтарями Донбасу в семирічці: довести видобуток палива на кінець 1965 р. до 189,5 млн. тонн проти 146,6 млн. тонн у 1958 р., на 31,5% підвищити продуктивність праці³.

Керуючись рішеннями XXI з'їзду партії і червневого Пленуму ЦК КПРС, Донецький і Луганський обкоми, міськкоми і райкоми партії значно посилили увагу до питань озброєння підприємств технікою, її освоєння і правильного використання. Вони систематично розглядалися на засіданнях бюро і пленумах партійних комітетів, зборах партактиву. Багато уваги приділялося контролю за виконанням прийнятих рішень. Луганський обком КП України, наприклад, вже на початку

¹ Л. І. Брежнев. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXIII з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу. Політвидав, К., 1966, стор. 44.

² КПРС в резолюціях і рішеннях съездів, конференцій и пленумов ЦК, ч. IV, М., Госполитиздат, 1960, стор. 560.

³ Луганський облпартархів, ф. 179, оп. 2, од. зб. 304, арк. 22—23.

семирічки розглянув хід виконання комбінатами «Луганськвугілля» і «Донбасантрацитшахтобуд» постанов червневому Пленуму ЦК КПРС і липневого (1959 р.) Пленуму ЦК КП України¹, провів спеціальний пленум, присвячений виконанню рішень XXII з'їзду КПРС по підвищенню продуктивності праці на промислових підприємствах області². Бюро Донецького обкому КП України заслухало звіт комбінату «Донецьквугілля» про виконання постанови обкому від 15 грудня 1959 р. «Про заходи по дальшому поліпшенню техніко-економічних показників у роботі вугільної промисловості»³. Аналогічна робота проводилася міськими й районними комітетами КП України.

Виходячи з того, що розв'язання питань технічного прогресу нерозривно пов'язане з підвищенням рівня організаційно-партійної роботи, добором і вихованням кадрів, парторганізації приділяли багато уваги правильній розстановці комуністів на вирішальних ділянках виробництва. Якщо в 1958 р. на підземних роботах у Луганській області було зайнято 66,6% всіх комуністів, що працювали у вугільній промисловості, то на кінець семирічки, в 1965 р. їх було вже понад 72%⁴. Постійно поліпшувався якісний склад керівних партійно-господарських кадрів. На початку семирічки із 188 секретарів парткомів шахт 65 мали незакінчену вищу освіту і лише 50 були спеціалістами-гірниками. У 1965 р. вже 128 секретарів парткомів мали вищу або середню технічну освіту, а 90% секретарів міськкомів і райкомів партії були спеціалістами гірничої справи, головним чином — інженерами. Всі начальники шахт мали на цей час вищу або середню гірничо-технічну освіту⁵.

Для того, щоб посилити вплив комуністів у виробничих колективах, на найбільш відповідальних ділянках були створені нові партійні організації і партгрупи, систематично обновлялися і поповнювалися підготовленими комуністами агітколективи, лекторські групи. Якщо на 1 липня 1961 р. в Донецькій області налічувалося тільки 2,5 тис. партгруп, то на кінець семирічки — 1 січня 1966 р. їх уже стало понад 11 тис.⁶ Поліпшилося навчання партійного активу, широко практикувався обмін досвідом організаційної та масово-політичної роботи.

У перші роки семирічки з особливою гостротою постало питання про механізацію процесів праці на шахтах з крутопадаючими пластами, які є головним постачальником коксівного вугілля для металургійної промисловості. Основним механізмом у вибої тут був відбійний молоток. Машинами в 1958 р. видобуто лише 2% вугілля, причому продуктивність праці була в 10 разів нижчою, ніж на пластах пологого падіння⁷.

З трибуни XXI з'їзду партії відомий на всю країну донецький шахтар М. Я. Мамай звернувся до вчених і конструкторів з проханням створити комбайн, придатний для виймання вугілля на пластах крутого падіння⁸. На цей заклик відгукнувся колектив «Дондіпровуглемашу»⁹. Група інженерів цього інституту, очолювана кандидатом технічних наук О. Д. Сукачем, у тісній співдружності з гірниками комбінату «Артемвугілля» і працівниками Горлівського заводу вугільного машинобуду-

¹ Луганський облпартархів, ф. 179, оп. 2, од. зб. 312, арк. 6.

² Там же, од. зб. 800, арк. 121.

³ Донецький облпартархів, ф. 326, оп. 67, од. зб. 123, арк. 4.

⁴ Поточний архів Луганського обкому КП України. Річні звіти про склад області партійної організації в 1958—1965 рр.

⁵ Луганський облпартархів, ф. 2, оп. 1, од. зб. 595, арк. 38.

⁶ Донецька область в семилетке. Донецьк, 1966, стор. 6.

⁷ К. А. Мельников. Механизация очистных работ на крутопадающих пластах. Донецкое книжное изд-во, 1963, стор. 6, 9.

⁸ Луганський облпартархів, ф. 179, оп. 22, од. зб. 591, арк. 49.

⁹ Донецький облпартархів, ф. 5612, оп. 1, од. зб. 28, арк. 21.

вання за короткий час створили таку машину — комбайн УКР-1. У 1961 р. вже почалося серійне виготовлення його вдосконаленої модифікації¹.

Велику творчу роботу по впровадженню і освоєнню нового комбайна провели комуністи м. Горлівки. У вугільних трестах тут були створені постійно діючі школи механізаторів, куди направлялися найкращі виробничники з числа комуністів і комсомольців. Член КПРС гірничий технік шахти «Комсомолец» Павло Гуржій, підтриманий міськкомом партії, закликав спеціалістів-вугільників переходити в комбайнові лави, щоб допомогти шахтам якнайшвидше оволодіти технікою і підвищити її продуктивність². У травні 1963 р. Донецький і Луганський обкоми КП України, обласні комітети комсомолу, комбінат «Артемвугілля», трести «Горлівськвугілля» і «Краснодонвугілля» організували в Горлівці республіканську школу по вивченню механізованого видобутку вугілля на пластах крутого падіння³.

На кінець семирічки на підприємствах Горлівки працювало 39 комбайнів УКР, що дало можливість всім шахтам не тільки подолати існуюче відставання, а й успішно виконати і перевиконати встановлений план. У червні 1964 р. уже 130 інженерів і техніків працювали комбайнерами, бригадирами комплексних бригад⁴.

Всього на шахтах Донбасу в 1965 р. налічувалось 73 комбайни УКР. Крім цього, були створені і широко застосовувалися комбайни ЛГД, 1К-52М та ін. Загальна кількість їх в очисних вибоях зросла за 1958—1965 рр. з 2180 до 2475⁵.

Масове впровадження комбайнів дало можливість різко збільшити вуглевидобуток. Проте, як відомо, в процесі зарубки вугілля дуже роздрібнюється, від чого погіршується його якість, завдаються збитки державі. Це вимагало створення машини, здатної сколювати вугілля великими кусками, зменшувати утворення пилу і одночасно підвищувати продуктивність праці.

З допомогою Луганського обкому КП України філіал «Дондипровуглемашу» в м. Луганську розпочав роботу по створенню вугільних стругів. У червні 1960 р. виготовлено два дослідні зразки такого агрегату — УСБ-1 і почалося їх впровадження⁶. У грудні 1962 р. обласний комітет партії провів спеціальну нараду з цього питання. Керівні партійні і господарські працівники, вчені і спеціалісти, які брали участь у цій нараді, підбили підсумки випробування стругових установок і намітили заходи, спрямовані на впровадження у виробництво нової вуглевидобувної техніки⁷.

На пропозицію Антрацитівського міськкому партії було вирішено новий агрегат впровадити на шахті № 54 тресту «Антрацит», де вихід штибів при комбайновому вийманні становив близько 70% всього видобутку⁸. Комуніст В. Щebetовський звернувся з проханням довірити роботу на струзі його бригаді. Це прохання було задоволене⁹.

¹ Л. Д. Слипченко. Опыт механизации выемки угля на крутых пластах центрального района Донбасса. Изд-во «Недра», М., 1965, стор. 8.

² Донецький облпартархів, ф. 7200, оп. 1, од. зб. 11, арк. 50.

³ Газ. «Социалистический Донбасс», 19 червня 1962 р.

⁴ Луганський облпартархів, ф. 2, оп. 1, од. зб. 595, арк. 224, 227.

⁵ Поточний архів Міністерства вугільної промисловості УРСР, форма 25 ТП за 1958—1966 рр.

⁶ М. Лобасов. Быстроходная струговая установка УСБ-1. Луганск, 1961, стор. 4.

⁷ Газ. «Луганская правда», 30 грудня 1962 р.

⁸ М. В. Морозов, И. П. Кизуб и др. Вседонецкий рекорд струговой выемки угля, М., 1964, стор. 3.

⁹ М. И. Неронов, В. А. Плугин и др. Шахта — лаборатория передового опыта. Изд-во «Донбасс», 1965, стор. 12.

Партійне бюро разом з членами бригади виробило чіткий план освоєння і впровадження агрегату, що дало можливість уже в перший місяць його експлуатації видобути із стометрової лави 8,2 тис. т вугілля, а потім і 19 тис. т¹. Гірники за короткий строк оволоділи суміжними професіями, удосконалили своє вміння працювати на новій машині. 19 серпня 1962 р. партійні збори шахти обговорили питання «Завдання партійної організації по поліпшенню роботи стругових установок»². Були визначені нові можливості і резерви, затверджено графік роботи бригади тов. Щебетовського, заходи щодо її партійного забезпечення. У вересні 1964 р. з однієї лави бригада спромоглася видати понад 50 тис. т палива³.

На честь XXIII з'їзду КПРС прославлений колектив установив світовий рекорд, видобувши за 31 робочий день понад 111 тис. т високоякісного вугілля⁴. Партія і уряд високо оцінили успіхи новаторів. В. І. Щебетовський був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці, а його товариші по роботі нагороджені орденами й медалями⁵.

Довівши на прикладі бригади В. Щебетовського перевагу стругового видобутку вугілля, партійна організація добилася повного виведення комбайнів із лав, замінивши їх високопродуктивними установками. Тепер шахта № 54 — підприємство, де все виробництво — це велика кількість механізованих і автоматизованих об'єктів, що забезпечує досягнення високих техніко-економічних показників.

Почин передового колективу підхопили гірники всіх антрацитових шахт Донецької і Луганської областей. Уже в 1964 р. в Донбасі працювало 26 стругових установок, що дало можливість збільшити вихід крупно-середніх сортів вугілля на 10—12%⁶. На кінець семирічки їх налічувалося понад 30. За час впровадження стругів (1962—1965 рр.) середньомісячний видобуток агрегату зріс з 8343 до 15 411 т, собівартість однієї тонни вугілля знизилася з 2 крб. 24 коп. до 1 крб. 86 коп. Річний економічний ефект їх використання підвищився по Донбасу з 325 тис. до 9 млн. крб.⁷.

Разом з тим боротьба партійних організацій за технічний прогрес наочно показала, що найбільший економічний ефект досягається лише в результаті комплексної механізації і автоматизації шахт. Як відомо, XXIII з'їзд КПРС ще раз підкреслив, що комплексна механізація і автоматизація — найважливіший напрям підвищення продуктивності і полегшення праці⁸. Як конкретно вирішувались ці питання, можна бачити на прикладі колективу шахти «Пролетарська-Глибока» тресту «Макіїввугілля» (Донецька область).

Ще в дні роботи XXI з'їзду партії гірники цього підприємства виступили з ініціативою — на основі комплексної механізації і автоматизації всіх виробничих процесів праці виконати семирічку за шість років. Бюро Донецького обкому КП України схвалило почин і заклиало всіх трудящих області підтримати його⁹.

¹ Газ. «Правда», 14 січня 1965 р.

² Поточний архів Луганського обкому КП України. Довідка «Партійная організація треста «Антрацит» в боротьбі за внедрение струговой выемки угля», 23 грудня 1964 р., арк. 5.

³ Газ. «Правда», 14 січня 1965 р.

⁴ Газ. «Луганская правда», 29 березня 1966 р.

⁵ Газ. «Луганская правда», 15 січня 1965 р.

⁶ Газ. «Социалистический Донбасс», 30 березня 1965 р.

⁷ Поточний архів Луганського обкому КП України. Довідка «Эффективность работки Луганского филиала «Донгипроуглемаша» від 18 лютого 1966 р., арк. 5.

⁸ Див. Л. І. Брежнев. Звітна доповідь ЦК КПРС XXIII з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу. Політвидав, К., 1966; стор. 4.

⁹ Донецький облпартархів, ф. 326, оп. 59, од. зб. 14, арк. 287.

Для комуністів і всього колективу «Пролетарської-Глибокої» важливим питанням була розробка заходів по прискоренню технічного прогресу, оскільки досвіду ще не було. Велику допомогу їм у цій справі подали працівники «Дондипровуглемашу», Макіївського і Донецького науково-дослідних інститутів. Вони взяли безпосереднє шефство над впровадженням і освоєнням вузькозахватних комбайнів, автоматизацією скіпових і підйомних установок, переведенням підйому клітей на дистанційне управління, боротьбою з пилом тощо. На шахті були створені спеціальні групи працівників науково-дослідних інститутів, тресту «Макіїввугілля» і комбінату «Донецьквугілля», які мали надавати конкретну допомогу гірникам у здійсненні намічених заходів¹.

Всі питання, зв'язані з механізацією і автоматизацією процесів виробництва, партійна організація підприємства взяла під свій неослабний контроль. Шляхом продуманої розстановки комуністів вона зміцнила найбільш відповідальні ділянки виробництва, особливо вибої. Систематично підбивались підсумки змагання. Хід виконання взятих зобов'язань постійно перебував під контролем не тільки первинної парторганізації, але й міського, обласного комітетів партії. Двічі в 1959—1960 рр. питання про роботу шахти-ініціатора обговорювалось на засіданні бюро обкому КП України².

Технічне переозброєння шахти пред'являло більш високі вимоги до кадрів. Зростання професійно-технічного й загальноосвітнього рівня гірників партійна організація приділяла особливу увагу. Тільки за три перших роки семирічки більше 1000 робітників здобули нові спеціальності, 768 підвищили свою кваліфікацію, 427 навчалися в школі комуністичної праці. При шахті відкрилась школа робітничої молоді на 400 чоловік. Багато гірників почали навчатись в заочних технікумах і вузах³.

За порівняно короткий строк, спираючись на парторганізацію, керівники підприємства і весь колектив шахти провели велику роботу по заміні старої техніки новою, переходу на дистанційне управління конвейерними лініями. За прикладом кузбасівців, з якими змагається підприємство, в усіх лавах створювались наскрізні комплексні бригади⁴.

Вся ця багатогранна праця гірників, керованих комуністами, дозволила виконати соціалістичні зобов'язання не за 6 років, а за 4 роки 9 місяців і 24 дні⁵. Завдяки широкому застосуванню механізмів продуктивність праці одного робітника виросла за семирічку тут у два рази і досягла 50 т вугілля на місяць. Це набагато вище, ніж на інших шахтах, які працювали в аналогічних умовах⁶.

Але слід відзначити, що питання комплексної механізації і автоматизації вугільної промисловості Донбасу в цілому вирішується незадовільно, завдання семирічки в цій галузі не було виконано. До цього часу на комплексно-механізованих шахтах близько 70% всього обсягу робіт у лавах виконується вручну⁷. Партійним організаціям треба ще вести велику й наполегливу роботу, щоб до кінця розв'язати проблему, без чого справжній технічний прогрес немислимий.

Запровадження нової техніки у вибоях, комплексна механізація і автоматизація видобування вугілля в значній мірі залежать від наяв-

¹ Газ. «Социалистический Донбасс», 18 лютого 1959 р.

² Донецький облпартархів, ф. 326, оп. 59, од. зб. 36, арк. 159.

³ Ж. «Социалистический труд», 1962, № 3, стор. 123.

⁴ Донбасс—Кузбасс. Сборник документов о творческих связях горняков Донецкого и Кузнецкого угольных бассейнов. Изд. «Донбасс», Донецк, 1964, стор. 143.

⁵ Газ. «Социалистический Донбасс», 27 листопада 1963 р.

⁶ Газ. «Социалистический Донбасс», 24 березня 1966 р.

⁷ Луганський облпартархів, ф. 2, оп. 1, од. зб. 595, арк. 211.

ності фронту очисних робіт, тобто від темпів проходження підготовчих виробок. На початок семирічки вони становили в середньому по Донбасу лише 25—30 м на місяць¹. Донецький і Луганський обкоми КП України прийшли в зв'язку з цим до висновку, що поліпшення всіх техніко-економічних показників вугільної промисловості можливе тільки на основі швидкісного проведення підготовчих робіт. Дуже багато для цього зробила Луганська обласна парторганізація. Ініціаторами швидкісного проходження тут виступили шахтарі тресту «Кіроввугілля». В березні 1959 р. вони звернулись до всіх прохідників Луганської області з закликом розгорнути змагання за проходження не менше 60 м відкатного штреку в місяць, збереження і правильну експлуатацію прохідницької техніки, щоденне перевиконання норм виробітку².

Забезпечуючи виконання взятих шахтарями зобов'язань, Кіровський райком партії розглянув і затвердив заходи корінної перебудови підготовчих робіт³. Були організовані спеціалізовані прохідницькі дільниці з укрупненими бригадами, за якими закріплювалися досвідчені інженерно-технічні працівники. Проведена концентрація робіт давала змогу поліпшити забезпечення вибоїв устаткуванням, матеріалами, порожняком. Партійні й профспілкові організації стали конкретніше займатися соціалістичним змаганням. Регулярно підбивались підсумки роботи. Кращим прохідницьким колективом присуджувався перехідний Червоний прапор. Питання, зв'язані з удосконаленням прохідницьких робіт, неодноразово обговорювались на засіданнях бюро райкому і обкому партії⁴.

Досвід кіровців підхопили і широко використали прохідники інших трестів області. Скоро стали помітними й результати. Якщо найвищі темпи проходження виробок на початку семирічки не досягали більше 200—300 м на місяць, то вже у березні 1960 р. бригада Г. Агеева вперше на Україні пройшла 503 м штреку, а бригади Д. Берегового, П. Плужникова, І. Малини в 1961 р. — по 709, 714, 751 м. Найвищих показників добилася бригада комуніста М. Бойка з шахти № 22 ім. Кірова тресту «Кіроввугілля», яка пройшла в 1965 р. більше 4 км гірничих виробок⁵. Це дало змогу шахтарям Луганщини видобути понад план за роки семирічки 7,7 млн. т вугілля, першими в республіці виконати завдання по зростанню продуктивності праці⁶. Групі прохідників області, що найбільш відзначилась, була присуджена Ленінська премія⁷.

До кінця 1965 р. темпи проходження по підприємствах Міністерства вугільної промисловості УРСР становили в середньому 97 м на місяць⁸. Це непоганий результат. Все ж деякі парторганізації ще повільно використовують резерви прискорення підготовчих робіт, слабо сприяють підвищенню рівня механізації на цій важливій ділянці боротьби за вугілля.

Результати боротьби партійних організацій Донбасу за технічний прогрес в роки семирічки видно з такої таблиці⁹:

¹ Архів Донецької облпрофради, ф. 2, оп. 2, од. зб. 410, арк. 11.

² Луганський облпартархів, ф. 179, оп. 22, од. зб. 424, арк. 7.

³ Луганський облпартархів, ф. 2, оп. 1, од. зб. 595, арк. 230.

⁴ Там же, арк. 21, 22.

⁵ Поточний архів Міністерства вугільної промисловості УРСР, форма 25 ТП за 1966 р.

⁶ Поточний архів Міністерства вугільної промисловості УРСР. Стенограма доповіді міністра на зборах активу працівників вугільної промисловості Луганської області, 7 січня 1966 р., арк. 2.

⁷ Газ. «Правда», 30 квітня 1964 р.

⁸ Развитие угольной промышленности Украины за годы семилетки. Донецк, 1966, стор. 15.

⁹ Там же, стор. 14, 16, 20.

Показники	1958	1965
Рівень механізованого виймання на пластах крутого падіння (в %)	47,95	77
Рівень механізованого виймання на пластах крутого падіння (в %)	2,2	29
Середньомісячна продуктивність комбайнів:		
а) на пластах крутого падіння (т)	2540	4600
б) на пологопадаючих пластах (т)	4863	6848
Швидкість посування очисної лінії вибоїв (м/м-ць)	29,8	37,9
Продуктивність праці робітника по видобутку вугілля (т/м-ць)	25,3	33,8

У цілому по Міністерству вугільної промисловості УРСР продуктивність праці за роки семирічки зросла на 31,2%, понад план було видобуто більше 21 млн. т вугілля¹.

У новій п'ятирічці, відзначалось на XXIII з'їзді КПРС, треба «...провести великі роботи по дальшій механізації процесів видобування вугілля...»². На шахтах України передбачається озброїти сучасною технікою 150—200 лав, довівши середньодобовий видобуток в кожній з них не менше як до 500 т палива. Лише впровадження комплексів і механізованого гідравлічного кріплення дозволить у 2—3 рази підвищити продуктивність праці³.

Широке використання і дальше удосконалення перевірених в семирічці форм і методів роботи партійних організацій по мобілізації мас на боротьбу за технічний прогрес відіграє неоціненну роль у виконанні п'ятирічного плану — нового важливого кроку на шляху до комунізму.

¹ Развитие угольной промышленности Украины за годы семилетки. Донецк, 1966, стор. 1.

² О. М. Косигін. Директиви по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 рр. Газ. «Радянська Україна», 6 квітня 1966 р.

³ П. Ю. Шелест. Звіт Центрального Комітету КП України XXIII з'їздові Комуністичної партії України. Газ. «Радянська Україна», 16 березня 1966 р.

ЗРОСТАЮТЬ І ЗМІЦНЮЮТЬСЯ ЗВ'ЯЗКИ МІСЬКИХ ТА СІЛЬСЬКИХ ПАРТОРГАНІЗАЦІЙ ХАРКІВЩИНИ (1962—1965 рр.)

Г. К. Морозов

Період після XXII з'їзду КПРС характеризується новими явищами в житті і діяльності первинних партійних організацій. Нова Програма і Статут КПРС, прийняті з'їздом, значно активізували внутріпартійне життя низових колективів партії. Їх діяльність повністю підпорядкована розв'язанню завдань побудови комуністичного суспільства в нашій країні. На цьому новому історичному етапі значно розширились зв'язки міських та сільських партійних організацій.

У Харківській області вже давно встановився міцний зв'язок робітничого класу з селянством. Така дружба своїми коренями сягає в далекий дореволюційний час. Багато трудівників села постійно йшли в Харків, поповнювали лави робітничого класу. Із зростанням і розширенням промислових підприємств збільшувався приплив робочої сили. Йшов час, зв'язки міцніли й розширювались.

Тепер ця робота здійснюється у відповідності з планами, розробленими і затвердженими партійними органами. Міські райони закріплені за сільськими, а заводи, фабрики та будівельні організації — за колгоспами і радгоспами. Таке закріплення дає позитивні наслідки. Воно дозволяє провадити роботу не уривками, а постійно і плановірно, з перспективою. Для розв'язання вибираються найважливіші питання, які мають важливе народногосподарське значення. Підвищується відповідальність виконавців робіт, зручніше здійснювати контроль.

Так, останніми роками в колгоспах та радгоспах досить успішно провадились роботи з активною участю трудящих міста по будівництву силосних споруд, електрифікації і водопостачанню, механізації трудомістких процесів у тваринництві. Значно похвалювалась шефська робота після жовтневого і листопадового (1964 р.) Пленумів ЦК КПРС.

У цій багатогранній роботі з'явилися елементи нового. Справами шефської допомоги селу стали постійно і конкретно займатись первинні парторганізації підприємств промисловості, транспорту, будівельних організацій. Важливо й інше. Тепер шефи не обмежують діяльність у колгоспах та радгоспах тільки виробничими питаннями, а провадять широку масово-політичну і культурну роботу на селі. Ця допомога посилювалась після об'єднання промислових і сільських партійних органів і створення Харківського міськкому партії. Так, бюро Харківського міськкому КП України 6 лютого 1965 р. ухвалило направити в підшефні сільські райони 22 агіткультбригади. На виконання цієї постанови вже в перші дні в райони області було направлено 25 таких бригад. Керівниками їх призначалися комуністи. Кожна агіткультбригада складалася з 11—18 чол., серед яких були лектори, лікарі, юристи, художники, фотografi. Кожен міський район послав по 2—5 бригад. Спочатку Московський район надіслав у села п'ять агіткультбригад, Київський —

чотири, Жовтневий, Ленінський, Комінтернівський і Орджонікідзевський райони — по три агіткультбригади кожний. Потім ця робота розгорнулася ще ширше, внаслідок чого первинні парторганізації міста направили в сільські райони замість 22 агіткультбригад — 35, до складу яких входило 56 лекторів, 35 юристів, 35 художників, 20 лікарів, 300 учасників художньої самодіяльності. Для сільських агітпунктів колгоспам та радгоспам передано 200 бібліотечок, 498 лозунгів та плакатів¹.

Надіслані з міста групи працювали на селі в тісному контакті з первинними парторганізаціями колгоспів і радгоспів. Товариші з міста не тільки багато зробили самі, але одночасно показували і вчили, як треба робити. Цю допомогу добре сприйняли сільські трудівники, оскільки вона дала відчутну користь.

Останнім часом посилюється і далі розширюється зв'язок вищих учбових закладів Харкова з сільськими районами області. Тільки в січні 1965 р. більше ста лекторів — викладачів вузів Харкова — виїжджали в сільські райони, а в квітні уже 150 лекторів побували в колгоспах і радгоспах. Ними було прочитано 1500 лекцій, в тому числі викладачами Державного університету імені О. М. Горького — 205, Політехнічного інституту імені В. І. Леніна — 201, сільськогосподарського інституту імені Докучаєва — 170, юридичного — 130 лекцій. Лектори Комінтернівського райкому партії за перше півріччя 1965 р. у підшефних колгоспах і радгоспах прочитали 211 лекцій, а лектори Орджонікідзевського райкому тільки в березні—квітні 1965 р. в Шевченківському та Великобурлуцькому районах прочитали 200 лекцій².

Викладачі вузів Харкова надають постійну кваліфіковану допомогу мережі партійної освіти сільських районів. Особливо слід відзначити позитивну діяльність наукових працівників кафедр суспільних наук вищих учбових закладів міста. Багатогранну діяльність щодо підвищення теоретичного рівня сільських пропагандистів провадить професорсько-викладацький склад Державного університету в Балаклійському районі, Сільськогосподарського інституту — в Чугуївському районі, Юридичного — в Богодухівському, Політехнічного — в Ізюмському, Інженерно-будівельного — у Валківському, Авіаційного — у Вовчанському, Зооветеринарного — в Харківському районах³.

Після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС посилилась творча допомога міста селу. Про розмах цієї роботи свідчать такі цифри. Колективи підприємств Харкова в 1965 р. здійснювали шефство над 454 колгоспами і 49 радгоспами. Ленінський райком партії у квітні напратив у підшефні Лозівський, Сахновщинський і Золочівський райони 65 лекторів. Більш тісний зв'язок встановився між Червонозаводським і Красноградським районами, які практикують проведення спільних нарад директорів підприємств — шефів з керівниками колгоспів і радгоспів. У квітні 1965 р. червонозаводські установили в Краснограді 22-метровий стенд «Маяки району», завезли до підшефних колгоспів яскраво оформлені щити показників соцзмагання. В селах побували заводські агіткультбригади і лекторські групи.

¹ Поточний архів Харківського міськкому КП України. Довідка про відправку агіткультбригад у сільські райони, стор. 4. Інформація про масово-політичну роботу, стор. 6.

² Поточний архів лекторської групи Харківського обкому КП України. Дані про кількість лекторів і проведену ними роботу в 1965 році.

³ Поточний архів Будинку політичної освіти Харківського обкому та міськкому КП України. Інформація в ідеологічний відділ ЦК КП України «Про роботу системи політичної освіти в 1964-65 навчальному році в Харківській обласній партійній організації» від 29 травня 1965 р., стор. 2—3.

Завод імені Малишева Комінтернівського району Харкова послав у 13 підшефних колгоспів ремонтні бригади. Служба механіка заводу надіслала для колгоспів п'ять вагонеток. Чавуноливарний цех відремонтував до весняної сівби весь сільськогосподарський реманент у колгоспі «12 років Жовтня», тепловозний цех відремонтував дві автомашини для колгоспу «Заповіт Ілліча»¹.

В 1965 році Жовтневий район Харкова здійснив значні роботи у підшефних Ізюмському, Зміївському та Валківському районах. Налагоджено водопостачання двадцяти тваринницьких ферм на 3100 голів, електрифіковано 33 приміщення на 3850 голів, обладнано 10 ферм автопоїння на 1430 голів, виготовлена і змонтована 61 підвісна і наземна дорога.

Для поліпшення побуту і умов праці тваринників обладнано 20 душових. Весною 1966 р. підприємства району, що шефствують над колгоспами, направили 38 бригад у кількості 134 слюсарів-ремонтників, які допомогли колгоспникам високоякісно відремонтувати сільськогосподарську техніку. Все це дало можливість своєчасно провести весняну сівбу і зібрати врожай. До ремонтних бригад входили кращі, кваліфіковані робітники, вони переносили заводську культуру виробництва в сільські майстерні, готували місцеві кадри, навчали їх токарної, слюсарної, фрезерної, зварювальної справи².

Колектив заводу «Кондиціонер» (Московський район) у 1965 р. для чотирьох підшефних колгоспів Барвінківського району виготовив і змонтував: 11 підвісних доріг довжиною 120 м; водопровідну магістраль на 160 м; чотири будинки і 14 душових установок для польових станів, обладнав два кормоцехи і пташник. У радгоспі «Липці» Харківського району капітально відремонтовано два токарних верстати і вісім електродвигунів. Виготовлено й передано радгоспові «Берецький» Першотравневого району устаткування для чотирьох кормоцехів на суму 33 тис. карбованців³.

Останнім часом можна чути багато добрих відгуків сільських працівників про допомогу робітничого класу. Так, секретар Балаклійського райкому партії В. М. Шматко, виступаючи у 1965 р. на партійній конференції заводу «Серп і молот», говорив: «Завод шефствує над 18-ма колгоспами і одним радгоспом. Шефи дали 10 концертів, виготовили гарну наочну агітацію. Робітники заводу побудували 2300 погонних м підвісних доріг, встановили шість транспортерів на тваринницьких фермах, а зараз будують три кормоцехи»⁴.

У шефській роботі появились й інші важливі особливості. Раніш колгоспи не мали досить коштів і довго не могли розрахуватися з підприємствами за верстати, матеріали і виконані роботи. Тому бувало й таке, що заводи намагалися передавати колгоспам та радгоспам непотрібні, списані верстати, інструменти. А привезені в село, вони й там були непридатні для роботи, лежали, покриваючись іржею. Тепер більшість колгоспів забезпечено необхідними коштами і готові негайно розрахуватись. Виникла можливість по-державному, без усяких порушень розв'язувати питання економічної допомоги сільськогосподарським арті-

¹ Поточний архів Харківського міськкому партії. Інформація про роботу по роз'ясненню рішень березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, стор. 3, 4, 5.

² Поточний архів Жовтневого райкому партії. Матеріали про допомогу сільським районам Харківської області.

³ Поточний архів первинної парторганізації заводу «Кондиціонерів» м. Харкова. Матеріали шефської допомоги колгоспам та радгоспам Барвінківського і Харківського районів.

⁴ Поточний архів партійного комітету заводу «Серп і молот». Стенографічний звіт заводської партконференції.

лям. У зв'язку з цим розширилися масштаби шефської роботи, створилися сприятливі можливості для її поліпшення.

Первинні партійні організації підприємств промисловості, транспорту, зв'язку, будівництва Харкова провадять велику різносторонню допомогу у колгоспах і радгоспах. Багато промислових підприємств тісно здружилися з своїми підшефними колективами, часто бувають один у одного, обмінюються досвідом роботи. У 1965 р. в області успішно пройшли свята міста і села, на яких зустрілися сільські трудівники з передовиками, ударниками комуністичної праці заводів і фабрик. Ці свята всюди перетворилися на всенародні гуляння, які сприяли зміцненню дружби робітничого класу і колгоспного селянства. На селах стало більше читатись лекцій, даватись концертів силами міських колективів.

Нові перспективи поліпшення шефської роботи відкрилися після травневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Здійснення робіт, зв'язаних із зрошуванням земель, значно розширює рамки діяльності міських колективів. У червні 1965 р. в Харкові відбулися пленуми райкомів та Харківського міськкому партії, збори в первинних партійних організаціях. Підбито підсумки шефської роботи, але головна увага зверталась на нерозв'язані питання. Невдоволення зробленим червоною ниткою пронизувало всі доповіді і виступи комуністів. Це добра гарантія того, що дружба міських і сільських колективів буде зміцнюватись, а допомога селу зростатиме.

Первинні парторганізації колгоспів і радгоспів Харківщини, правильно використовуючи допомогу міст, спрямовують свої зусилля на те, щоб щороку збільшувати виробництво сільськогосподарських продуктів, водночас зменшуючи витрати на одиницю продукції. В області немало господарств, які можуть бути взірцем правильного ведення економічних справ. У 1965 р. проти 1964 р. дев'ять районів з 20-ти досягли зниження собівартості і витрат на центнер зернових. Це райони — Богодухівський, Валківський, Вовчанський, Зміївський, Золочівський, Краснокутський, Первомайський і Чугуївський. І цього досягнуто у складних кліматичних умовах¹.

Богодухівський район, наприклад, у 1965 р. добився зниження собівартості центнера зернових з 3 крб. 03 коп. до 2 крб. 75 коп. проти 1964 р. Ще значніших наслідків досягнуто у зниженні собівартості і затрат на виробництво цукрових буряків. У 1965 р. врожайність: буряків по району дорівнювала 245 цн замість 178 цн у 1964 р., собівартість знижена з 1 крб. 86 коп. до 1 крб. 69 коп., а затрати на виробництво центнера буряків — з 0,29 до 0,21 людино-дня. Ще кращих результатів досягли колгоспи імені Чапаєва, імені Калініна, «Дружба» та інші. В районі правильно поставлено політичне та економічне навчання керівних кадрів. Питання зниження собівартості і затрат систематично обговорюються на засіданнях бюро райкому партії і зборах комуністів у парторганізаціях колгоспів та радгоспів. Для роботи у механізованих ланках з мінімальними затратами ручної праці направлені кращі комуністи. З механізаторами провадиться навчання, обмін досвідом. По періодах робіт підбиваються підсумки змагання механізаторів і ланок, що працюють на бурякових та кукурудзяних плантаціях. Широко застосовується моральне та матеріальне заохочення.

У 1965 р. в Харківській області досягнуто певних успіхів у виробництві продуктів тваринництва, зниженні собівартості і затрат на центнер молока, м'яса та інших продуктів тваринництва. Собівартість цент-

¹ Поточний архів Харківського обласного управління сільського господарства. Дані про врожайність, зниження собівартості і затрат на центнер зернових по районах за 1964 та 1965 роки.

нера молока знижена з 15 крб. 37 коп. до 15 крб. 14 коп., а затрати — з 2 крб. 87 коп. до 2 крб. 34 коп. проти 1964 року¹. Всі колгоспи області добилися в 1965 р. збільшення надою і зниження собівартості або затрат людино-днів на центнер молока.

Тваринники області в 1965 р. проти 1964 р. досягли кращих показників і у виробництві м'яса. За цей час зросли привіси на відгодівлі великої рогатої худоби та свиней. У 1965 р. 16 районів одержали вищі привіси, ніж у 1964 р., 15 районів знизили собівартість центнера привісу і 18 районів зменшили затрати людино-днів на центнер привісу свиней².

Використовуючи шефську допомогу, первинні парторганізації колгоспів та радгоспів Золочівського району свою роботу будують так, щоб забезпечити успішне виконання виробничих планів і завдань. Для розв'язання цього завдання вживається різних заходів. Питання господарської діяльності систематично розглядаються на пленумах і засіданнях бюро райкому партії. Наслідком чітко налагодженої внутріпартійної роботи, правильного розподілу партійних сил, уміння повести за собою безпартійні маси стало те, що район зміг зробити важливий крок у справі піднесення економіки колгоспів і радгоспів.

У всіх галузях сільськогосподарського виробництва досягнуто непоганих успіхів, але найпомітніші вони у тваринництві. В 1965 р. в колгоспах району вироблено молока на фуражну корову 2556 кг, проти 1840 кг в 1964 році. Тільки приріст становив 716 кг на кожну фуражну корову. У деяких колгоспах цей приріст ще вищий, про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1³

Колгоспи	Надій на фуражну корову в кг		Приріст
	1965 р.	1964 р.	
імені 1 Травня	2559	1594	965
«Дружба народів»	2721	1663	1058
«Шлях до комунізму»	2958	1721	1237
«Іскра»	2913	1657	1256

Ці дані свідчать, що в Золочівському районі по-новому, творчо пішли до організації соціалістичного змагання в рільництві, тваринництві та серед механізаторів. За право називатися комуністичними в районі борються 137 колективів, у яких налічується 3023 чол. Тільки в колгоспах і радгоспах 81 такий колектив охоплює 2398 передовиків виробництва. Багато виробничих колективів уже завоювали це високе звання. У колгоспах і радгоспах їх 36, що налічують 786 чоловік. За звання ударника комуністичної праці борються 1270 передовиків, в їх числі кращі тваринники, механізатори, рільники. Присвоєно це почесне звання в колгоспах і радгоспах 592 кращим виробничникам. Попереду колективи колгоспу імені Кірова і радгосп «Пролетар Харківщини». Серед кращих, як завжди, комуністи: Н. О. Лебединець — завідувач тваринницькою фермою комуністичної праці колгоспу імені Кірова, делегат

¹ Поточний архів Харківського обласного управління сільського господарства. Дані про надої молока в 1965 р. в розрізі районів і по області.

² Поточний архів Харківського обласного управління сільського господарства. Дані про продуктивність і собівартість привісу великої рогатої худоби і свиней у колгоспах області за 1964—1965 рр.

³ Поточний архів Золочівського районного виробничого управління сільського господарства. Дані про надій молока в колгоспах району за 1964 та 1965 роки.

XXIII з'їзду КПРС, У. Ф. Чепель — бригадир радгоспу «Пролетар Харківщини», делегат XXIII з'їзду КП України¹.

Первинна парторганізація колгоспу імені Кірова своєю активною діяльністю забезпечила одержання високих виробничих показників. У 1965 р. одержано врожай усіх зернових по 24,9 цн, цукрових буряків — по 288 цн і соняшника — по 22,3 цн з гектара. Серед 15 колгоспів Золочівського району кіровці у змаганні по рілльництву посіли друге місце. Не менш показові наслідки господарювання в тваринництві. В 1965 р. тут вироблено молока на 100 га 617 цн, м'яса — 95,9 цн, в тому числі свинини — 54,1 цн на 100 га орної землі. На фуражну корову надоєно по 3113 кг замість 2690 кг в 1964 році. Добовий привіс великої рогатої худоби на відгодівлі становив у цілому по артілі 960 грамів. За високі показники у тваринництві за 1965 р. колгоспові імені Кірова присуджено перше місце і перехідний Червоний Прапор Золочівського райкому партії та виконкому районної Ради депутатів трудящих².

Таких наслідків у колгоспі імені Кірова досягнуто завдяки злагожденій роботі партійного комітету і всіх комуністів. На збиранні врожаю 1965 р. приклад показували комуністи-механізатори А. Р. Косиневський, Н. Р. Білоусов, І. С. Тищенко, П. С. Кривша, С. Д. Наріжний та інші, які щодня виконували норму виробітку до 120%. Досягнення тваринників — це також результат наполегливої роботи комуністів. Безпосередньо у тваринництві трудилось 11 членів і кандидатів у члени КПРС. Змагання серед доярок, наприклад, було організовано так, що на кінець дня всі вже бачили і знали наслідки своєї роботи і місце в змаганні за день.

В результаті зниження собівартості і затрат на виробництві сільськогосподарської продукції економіка колгоспів значно зміцніла, зросла оплата праці колгоспників. Ось деякі показники господарсько-фінансової діяльності колгоспів Харківської області за 1962 і 1965 роки³.

Таблиця 2

Показники	Одиниця виміру	1962 р.	1965 р.
Грошові доходи, всього	тис. крб.	215580	286977
Грошові доходи на 100 га земельних угідь	крб.	12009	17455
Грошовий фонд оплати праці	тис. крб.	83357	125932
Грошовий фонд оплати праці до одержаних доходів	%	38,7	43,9
Оплата одного людино-дня, включаючи натуру й гроші	крб.	1—80	2—95
в тому числі грішми	крб.	1—31	2—33
Вартість основних засобів виробництва на кінець року	тис. крб.	374199	426521
Основні кошти виробництва на гектар ріллі	крб.	258	320
Вартість валової продукції в закупочних цінах	тис. крб.	310011	401650
Валова продукція на 100 га сільгоспугідь	крб.	17268	24430

Позитивні зміни на селі досягнуті на основі рішень жовтневого, листопадового (1964 р.) і березневого (1965 р.) Пленумів Центрального Комітету КПРС. Саме ці події і документи відновили авторитет і бойовитість сільських райкомів партії, підвищили роль і відповідальність первинних парторганізацій колгоспів та радгоспів. За короткий час

¹ Газ. «Зоря» — орган Золочівського райкому КП України і районної Ради депутатів трудящих Харківської області за 19 квітня 1966 р.

² Поточний архів первинної парторганізації колгоспу імені Кірова Золочівського району. Матеріали діяльності парторганізації колгоспу за 1965 рік.

³ Поточний архів Харківського обласного управління сільського господарства. Показники господарсько-фінансової діяльності колгоспів області за 1962 і 1965 роки.

зміцнено керівні кадри на селі, пожвавилась внутріпартійна робота, набули розвитку моральні і матеріальні заохочення сільського трудівника, відкинуто обмеження в утриманні особистої худоби, створено сприятливі умови для зміцнення творчої дружби робітничого класу і колгоспного селянства. Зміцнення зв'язку «серпа і молота» привело до посилення економічної і культурної допомоги міста селу.

Перетворюючи в життя рішення XXIII з'їзду КПРС, міські й сільські партійні організації Харківщини боролися за виконання п'ятирічного плану під знаком гідної зустрічі п'ятидесятиріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції і сторіччя з дня народження В. І. Леніна.

**ІЗ ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ПАРТІЙНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА ПІДВИЩЕННЯ КУЛЬТУРНО-ТЕХНІЧНОГО
РІВНЯ КОЛГОСПНОГО СЕЛЯНСТВА У П'ЯТИЙ П'ЯТИРІЧЦІ
(1951—1955 рр.)**

М. А. Захаренков

Підвищення культурно-технічного рівня трудящих села — справа великої державної ваги, це — важлива ланка здійснюваних Комуністичною партією заходів по ліквідації істотних відмінностей між містом і селом.

XXIII з'їзд КПРС висунув завдання: на основі механізації, хімізації і електрифікації сільського господарства підвищити продуктивність праці, послідовно, крок за кроком підтягувати сільське господарство по технічній озброєності і організації виробництва до рівня промисловості¹.

Однією з вирішальних умов підвищення культури землеробства, неухильного піднесення і розвитку всіх галузей сільського господарства є систематичне удосконалення агрозоотехнічних знань сільських трудівників.

Важливу роль у розв'язанні цього завдання відіграла постанова ЦК ВКП(б) від 19 червня 1950 р. «Про постановку справи пропаганди і впровадження досягнень науки і передового досвіду в сільському господарстві»². В ній викладено широку програму дій партійних організацій по підвищенню кваліфікації трудящих села на тривалий період.

ЦК ВКП(б) визнав за необхідне, починаючи з 10 жовтня 1950 р., організувати підготовку масових колгоспних кадрів на агрозоотехнічних курсах з трирічним строком навчання без відриву від виробництва, визначив основний зміст програм. На першому році навчання передбачалося озброїти колгоспника обов'язковим мінімумом агротехнічних або зоотехнічних знань, необхідних для роботи в певній галузі. Другий рік навчання присвячувався підготовці майстра сільського господарства другого розряду, що володів би передовими прийомами і методами вирощування високих врожаїв однієї або групи однорідних культур або ж одержання високої продуктивності худоби по окремих видах тварин. Програма третього року навчання передбачала підготовку майстра сільського господарства першого розряду, який володіє знаннями, передовими прийомами і методами роботи в одній з галузей колгоспного виробництва. Тим, хто опанував програму другого та третього років навчання і склав іспити, присвоювалось відповідно звання майстра першого або другого розряду і видавався атестат з зазначенням набутої спеціальності. Головне місце в програмах агрозоокурсів відводилося вивченню питань економіки, планування та механізації колгоспного вироб-

¹ Див.: Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Політвидав УРСР, К., стор. 43.

² Див.: Директиви КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов. Госполитиздат, М., 1958, т. 3, стор. 502—516.

ництва, організації та оплати праці. Високі вимоги пред'являлися до педагогічних рад курсів, на які було покладено керівництво учбовим процесом¹.

Харківська обласна партійна організація, виконуючи цю постанову, розгорнула роботу по проведенню агрозоотехнічного навчання колгоспників, цілеспрямованому використанню досягнень науки і передового досвіду в сільському господарстві. На 1950/51 навчальний рік контингент слухачів трирічних курсів першого року навчання в колгоспах області був визначений у кількості 77 010 чол., в тому числі в агрономічних групах — 41 790 і зоотехнічних — 35 220 слухачів².

Щоб забезпечити високу якість навчання, партійні організації області провели велику роботу по добору і розстановці викладацьких кадрів. До керівництва курсами і викладацької діяльності були залучені найбільш кваліфіковані спеціалісти сільського господарства, наукові працівники, викладачі вузів, передовики сільськогосподарського виробництва.

Проте не все відбувалося гладко. Деякі райкоми партії і райвиконкоми барилися з розгортанням цієї роботи. У зв'язку з цим питання про хід підготовки масових колгоспних і радгоспних кадрів на агрозоотехнічних курсах з трирічним строком навчання в 1950/51 учбовому році 14 жовтня 1950 р. обговорювалося на спільному засіданні бюро обкому партії і виконкому обласної Ради депутатів трудящих. У прийнятому рішенні відзначалося, що деякі райкоми і виконкоми районних Рад депутатів трудящих, як, наприклад, Балаклійський і Чугуївський, незадовільно виконували постанову ЦК ВКП(б) від 19 червня 1950 р. Були накреслені конкретні шляхи поліпшення цієї роботи в області. Партійним організаціям і радянським органам на місцях пропонувалося чіткіше поставити роботу по комплектуванню курсів, добору викладацьких кадрів, обладнанню учбових аудиторій³.

Великий розмах агрозоонавчання в області викликав утруднення в доборі викладачів курсів. Тому партійні організації змушені були піти на деяке зменшення попередніх планів. Фактично в області в 1950/51 навчальному році на трирічних агрозоотехнічних курсах навчалось 48 тис. колгоспників, з яких успішно закінчили програму першого року навчання 46 тис. чол. За рік їм прочитано 4800 лекцій на агрономічні та зоотехнічні теми, дано 200 сеансів сільськогосподарських фільмів⁴.

По мірі підготовки викладацьких кадрів зростала й кількість слухачів у системі агрозоонавчання. В 1951/52 навчальному році на агрозоокурсах навчалось 62 тис. колгоспників, з них 38 тис. — по програмі другого року навчання. Викладали на курсах 1511 найбільш кваліфікованих спеціалістів сільського господарства.

Паралельно з навчанням на курсах колгоспники провадили й експериментальну роботу, перевіряли свої знання на практиці. Так, у колгоспі ім. Карла Маркса Близнюківського району члени бригади т. Мусієнка у 1952 р. випробували сорт озимої пшениці «Одеська-3». На експериментальній ділянці площею 70 га провели снігозатримання, підкормку суперфосфатом, попелом та інші агротехнічні заходи. Наслідки виявилися позитивними: кожен гектар цієї площі дав по 38 цн зерна.

Потяг до агрозоонавчання зростав, оскільки трудівники села переконувалися в його необхідності і практичній доцільності. Наступного,

¹ Див.: Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, т. 3, стор. 508—509.

² Харківський обласний партійний архів (далі ХОПА), ф. 2, оп. 32, спр. 58, арк. 52.

³ Там же, арк. 3.

⁴ Газ. «Красное знамя», 2 жовтня 1951 р.

1952/53 навчального року кількість колгоспників, що навчалися на трирічних курсах, в області перевищила 78 тис. чол. За програмою першого року навчалось 23 тис., другого — понад 22 тис. і третього — 33 тис. чол. Наприкінці навчального року 30 тис. колгоспників одержали звання майстрів сільського господарства. До викладацької діяльності на курсах було вже залучено близько двох тисяч спеціалістів сільського господарства, а також багато передовиків виробництва, голів колгоспів¹.

На Лозівщині в 1953 р. закінчили курси майстрів сільського господарства 3500 колгоспників². У Харківському районі в 132-х групах займалося понад три тисячі слухачів.

Навіть у такому невеликому районі, як Близнюківський, на агрозоокурсах навчалось 1700 колгоспників. Багато уваги цьому важливому питанню приділяли партійні організації колгоспів ім. Кірова, «Червона Самара». Добре налагоджена робота по підвищенню виробничої кваліфікації сільських трудівників допомогла в цих артілях ширше впроваджувати досягнення науки, передового досвіду, підвищити врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність громадського тваринництва.

Неоціненну допомогу в роботі курсів надали вчені і викладачі вищих учбових закладів Харківщини. Тільки за їх безпосередньою участю і допомогою обласна партійна організація змогла розв'язати таке величезне завдання — за 1951—1954 рр. навчити на трирічних курсах 230 тис. колгоспників, з яких 63 360 чол. дістали звання майстрів сільськогосподарського виробництва першого і другого розрядів. Саме ці люди стали на селі провідниками впровадження досягнень науки і передового досвіду³.

Вчені не тільки викладали на курсах і збагачували колгоспників теоретичними знаннями, але й спрямовували експериментальну роботу колгоспників, практично сприяли підвищенню їх виробничого фаху. Так, наприклад, після виходу в світ постанови ЦК ВКП(б) від 19 червня 1950 р. партійна організація Харківської державної селекційної станції для надання допомоги колгоспникам у підвищенні їх кваліфікації, впровадженні досягнень радянської агробіологічної науки, досвіду передовиків у сільськогосподарському виробництві закріпила своїх наукових працівників за групами колгоспів області. Наукові співробітники А. Ф. Глянецв, В. І. Дідусь, Т. Д. Дмитрієва, М. А. Голуб, С. Т. Борисенко, М. І. Кучерява проводили таку роботу в сільгоспартілях «Червоний партизан», «Здобуток Жовтня», ім. Орджонікідзе та інших колгоспах Коломацького району. Разом із спеціалістами сільського господарства району вони розробили систему угноєння для полів сівозміни, давали консультації агрономам, головам і бригадирам колгоспів по вирощуванню високих врожаїв, по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, допомогли партійним організаціям налагодити агронавчання колгоспних кадрів.

Особливо високу активність у цій справі виявив кандидат сільськогосподарських наук В. І. Дідусь. Він постійно інструктував викладачів трирічних агрозоокурсів колгоспів. Цінні поради по організації дослідної роботи діставали від нього на семінарі завідуючі колгоспними Бундинками сільськогосподарської культури.

Наукові співробітники селекційної станції надали велику допомогу партійним організаціям і інших районів у підвищенні кваліфікації колгоспних кадрів. За 1951 р. у колгоспи області вони виїжджали понад

¹ Газ. «Красное знамя», 2 листопада 1952 р.

² Газ. «Красное знамя», 24 липня 1953 р.

³ Газ. «Красное знамя», 23 листопада 1954 р.

120 разів. Крім того, на станції побувало багато екскурсій голів колгоспів, агрономів, бригадирів, слухачів дворічної школи колгоспних кадрів. На культурно-технічний рівень працівників сільського господарства вони впливали також своїми науковими працями. За один 1951 р. співробітники станції написали 46 статей, дві брошури, підготували збірник праць з селекції, насінництва та захисту рослин¹.

Колектив наукових працівників біологічного факультету Харківського державного університету з 1949 р. шефствує над колгоспом ім. Жданова Балаклійського району. Ця співдружність вчених і виробників благотворно відбилась на підвищенні кваліфікації колгоспників, на розвитку господарства артілі. В 1950 р. середній урожай зернових дорівнював 10 цн, з кращих ділянок зібрано по 14 цн. У 1951 р. врожайність підвищилась до 12,5 цн, на кращих ділянках — 27—30 цн з 1 га. В 1952 р. високі врожаї вже збиралися на великих площах. Озимій пшениці «Одеська-3» на площі 214 га зібрано по 31 цн з 1 га, жита «Харківське-194» на 33 га — по 30 цн, ярої пшениці сорту «Народний» на 100 га зібрано по 22 цн з 1 га.

Співробітники біологічного факультету університету допомогли партійній організації колгоспу укомплектувати бібліотеку Будинку сільськогосподарської культури творами наукової та художньої літератури. Доценти Г. І. Семененко, В. А. Ковалевська, Г. Ф. Козирев, В. М. Петров та інші навчали колгоспників нових агротехнічних прийомів, знайомили їх з досягненнями агробіологічної науки, активно сприяли успішній роботі агрозоокурсів, допомагали складати програми та навчальні плани, виступали перед слухачами з спеціальними лекціями. Паралельно проводили значну роботу по пропаганді серед колгоспників політичних знань, виступаючи перед ними з лекціями та бесідами на різноманітні політичні теми².

Центром агрозоотехнічного навчання та дослідницької роботи в колгоспі був Будинок сільськогосподарської культури. Завідуючим Будинком партійна організація і правління колгоспу призначили хорошого організатора, доброго знавця сільськогосподарського виробництва комуніста М. С. Вербицького. До ради Будинку, крім голови, секретаря парторганізації, агронома, кращих бригадирів, ланкових, тваринників колгоспу входили професор Харківського університету Г. К. Самохвалов, доценти В. А. Ковалевська і А. Д. Масловський. Старанно розроблений план Будинку успішно перетворювався в життя. За участю колгоспників здійснювались наукові дослідження. У 1952 р., наприклад, на дослідних ділянках випробовувалось 48 сільськогосподарських культур³.

Харківська науково-дослідна станція механізації сільського господарства (УНДІМ) шефствувала над Валківською МТС. Під керівництвом партійної організації співробітники станції багато зробили для впровадження комплексної механізації виробничих процесів у колгоспах Валківського району. В 1951 р. вони разом з працівниками Валківської опорно-показової МТС взяли безпосередню участь в організації поточкового методу збирання зернових у колгоспі «Зоря комунізму». Суть цього методу полягає в тому, що всі збиральні роботи виконуються у стислі строки, здійснюються на основі погодинного графіка. Продук-

¹ Газ. «Красное знамя», 15 січня 1952 р.

² Г. К. Самохвалов. Дом сельскохозяйственной культуры. Стаття в зб. «Всё народное дело». Харьковское областное изд-во, 1955, стор. 179, 185.

³ Газ. «Красное знамя», 28 вересня 1952 р.

тивність праці на ряді робіт виросла в 3—4 рази, а на збиранні соломи більш ніж у 10 разів¹.

Крім здійснення постійних шефських зв'язків між учбовими закладами, науково-дослідними установами і колгоспами позитивні наслідки дали комплексні виїзди вчених у сільські райони області, які охоплювали всі колгоспи того чи іншого району. Восени і взимку 1953—1954 рр. такі виїзди за рекомендацією обкому партії були здійснені в колгоспи Валківського, Дергачівського, Нововодолазького, Чугуївського та інших районів. Вчені взяли участь у розробці заходів колгоспних партійних організацій по виконанню рішень вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, для колгоспників прочитали цикли лекцій про ведення сільсько-господарського виробництва на науковій основі².

Для роз'яснення трудівникам села рішень вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС обком партії відрядив у райони області 112 спеціалістів сільського господарства з Харківських вузів і науково-дослідних інститутів. Вони виступили перед колгоспниками двохсот артилей³.

Учбові і науково-дослідні сільськогосподарські установи багато робили для перепідготовки сільських кадрів безпосередньо при інститутах. Так, при Харківському сільськогосподарському інституті ім. В. В. Докучаєва після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС на шестимісячних курсах щороку проходили підготовку близько 600 агрономів, директорів, головних інженерів МТС, голів колгоспів, а в Харківському інституті механізації і електрифікації сільського господарства — понад 900 чол.⁴ Тільки протягом зими 1953—1954 рр. Харківська науково-дослідна станція механізації сільського господарства навчила 2000 механізаторів області квадратно-гніздового способу сівби і посадки сільськогосподарських культур, крім того, через семінари на місцях працівниками станції було навчено 1000 чол.⁵.

При Харківському науково-дослідному інституті тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР в 1952 р. підготовлено 500 колгоспних тваринників, а в двадцять колгоспів Харківського і Вовчанського районів відряджено співробітників інституту для навчання кадрів тваринників на місцях⁶.

Головну турботу про підготовку колгоспних і радгоспних кадрів на агрозоокурсах Дергачівського району взяли на себе партійна організація і колектив Харківського зооветеринарного інституту. Крім того, зоотехнічні курси працювали при самому учбовому закладі⁷.

Свою лепту у підвищення кваліфікації кадрів села вчені вносили й тим, що вони в своїх працях узагальнювали досягнення науки і досвід передовиків сільськогосподарського виробництва і, публікуючи їх, робили їх надбанням десятків і сотень тисяч трудящих. Цей бік діяльності також спрямовувався партійними організаціями. Так, бюро Харківського обкому КП України своїм рішенням від 3 квітня 1954 р. «Про видання масової сільськогосподарської літератури» зобов'язало Харківське книжкове видавництво, обласне управління сільського господарства спільними зусиллями вчених і кращих виробничників підготувати і видати серію брошур, у яких пропонувалось узагальнити досвід пере-

¹ Газ. «Красное знамя», 2 липня 1951 р.

² ХОПА, ф. 2, оп. 63, спр. 1, арк. 91.

³ ХОПА, ф. 2, оп. 58, спр. 6, арк. 267.

⁴ ХОПА, ф. 2, оп. 63, спр. 67, арк. 240.

⁵ Газ. «Красное знамя», 19 вересня 1954 р.

⁶ Газ. «Красное знамя», 11 листопада 1953 р.

⁷ Газ. «Красное знамя», 23 жовтня 1953 р.

довиків сільського господарства і успіхи радянської агробіологічної науки¹.

У піднесенні культурно-технічного рівня сільських трудівників виняткова роль належить шефству робітничих колективів міських підприємств. Тісні творчі зв'язки між містом і селом є конкретним проявом міцніючого союзу робітничого класу й селянства, який має вирішальний вплив на перспективи суспільного розвитку в нашій країні.

«КПРС виходить з того, — говориться в Програмі партії, — що дальше зміцнення **непорушного союзу робітничого класу і колгоспного селянства** має вирішальне політичне і соціально-економічне значення для будівництва комунізму в СРСР»².

Підприємства Харківської області здавна шефствують над селом. Але до вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС у цій роботі не було чіткої цілеспрямованості і плановірності. Обласний комітет партії, виконуючи рішення Пленуму, потурбувався про те, щоб правильно розподілити сили шефствующих організацій. Уже на кінець 1953 р. 235 великих промислових підприємств здійснювали шефство над всіма МТС, а їх було 71, і над 271 колгоспом³.

Міські партійні організації на своїх зборах намічали цілу систему заходів щодо шефської допомоги трудящим села, яка охоплювала і матеріальну і духовну сфери. Робітничий клас передавав трудівникам села свій професіональний досвід, підвищував їх фах, допомагав у перепідготовці кадрів.

Велику шефську допомогу колгоспникам Липецького району надав колектив хемзівців. У листопаді 1954 р. у відділі головного енергетика заводу відбулися відкриті партійні збори, на які для обговорення заходів по поліпшенню шефської допомоги колгоспам були запрошені безпартійні робітники і комсомольці.

Для проведення робіт у колгоспах і навчання колгоспників нових професій було вирішено створити три комплексних бригади в складі електромонтерів, слюсарів-водопровідників і будівельників. Одну з цих бригад очолив комуніст Михайло Зельдін. У колгоспі ім. Енгельса вона разом з працівниками МТС допомогла підготувати колгоспних механізаторів. Аналогічну роботу в колгоспах «Серп і молот» та «Червоний прапор» цього ж району виконала інша бригада на чолі з комсомольцем Євгеном Пшеничним, до якої входили ще Олексій Самотай, Борис Святський і Сергій Моргунов⁴.

У навчанні і підвищенні кваліфікації колгоспних будівельників, а їх у 1955 р. в області налічувалось близько 8 тис., багато зробили будівельні організації Харкова. Так, працівники тресту «Південтрансбуд», споруджуючи в 1954 р. в підшефному колгоспі ім. Трьох комунарів Золочівського району бетонну площадку току, навчили групу колгоспників технології цементування, навчили їх виготовляти прості залізобетонні конструкції.

Будуправління № 608 у 1954 р. послало в колгосп ім. 1 Травня Боровського району бригаду мулярів на чолі з комсомольцем Славutoю. Вона допомогла колгоспові організувати будівельну бригаду і навчити людей. Колгоспні будівельники, використавши досвід городян, за два

¹ ХОПА, ф. 2, оп. 63, спр. 37, арк. 67.

² Програма КПРС. Держполітвидав УРСР, К., 1962, стор. 68.

³ ХОПА, ф. 2, оп. 63, спр. 1, арк. 62.

⁴ Г. Т. Широкий. На основе электрификации сельского хозяйства. Стаття в зб. «Всенародное дело». Харьковское областное изд-во, 1955, стор. 75.

місяці закінчили цегляну кладку приміщення тваринницької ферми, успішно справилися з обладнанням силосних споруд¹.

Ці факти свідчать про величезну допомогу міських партійних організацій, робітничого класу, інтелігенції сільським парторганізаціям у підвищенні культурно-технічного рівня колгоспників. Це й зрозуміло. Соціалістичне місто — не тільки індустріальний, але й культурний центр, тому воно несе на село свою духовну і виробничу культуру. В цьому — вияв життєвої сили братерського союзу робітничого класу і колгоспного селянства.

В. І. Ленін в одній з своїх останніх праць «Сторінки з щоденника» писав: «Місто давало селу при капіталізмі те, що його (село) розбещувало політично, економічно, морально, фізично і т. п. Місто у нас само собою починає давати селу прямо протилежне»².

Яскравою сторінкою до героїчного літопису боротьби Комуністичної партії за піднесення культурно-технічного рівня колгоспного селянства ввійде діяльність партійних організацій, всього радянського народу по перетворенню в життя рішень XXIII з'їзду партії, якими передбачене дальше зближення матеріального і культурного рівня життя міського й сільського населення, здійснення заходів, намічених березневим (1965 р.) Пленумом ЦК КПРС.

¹ Г. Н. Карпов. Производственно-хозяйственное строительство на селе. В зб. «Всенародное дело». Харьковское областное изд-во, 1955, стор. 61—63.

² В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 411.

**ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОЇ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПО ПІДВИЩЕННЮ РОЛІ КОМСОМОЛЬСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У БОРОТЬБІ ЗА ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ
В ПРОМИСЛОВOSTІ (1959—1965 роки)**

В. А. Котенко

У роботі «Великий почин» В. І. Ленін писав: «Продуктивність праці, це, кінець кінцем, найважливіше, найголовніше для перемоги нового суспільного ладу»¹.

Всебічне підвищення продуктивності праці — одне з корінних завдань розвитку соціалістичної економіки, найважливіша умова створення матеріально-технічної бази комунізму.

Керуючись ленінськими вказівками, Комуністична партія Радянського Союзу повсякденно турбується про безперервне зростання продуктивності праці.

У звітній доповіді ЦК КПРС XXIII з'їздові партії зазначалося: «Завдання полягає в тому, щоб добитись високих темпів зростання продуктивності праці і рентабельності виробництва. Розв'язанню цього завдання повинні присвятити свою енергію партійні і господарські органи, вчені і спеціалісти, всі працівники промисловості»².

Успішне розв'язання цього завдання багато в чому залежить від того, наскільки активну участь беруть у боротьбі за зростання продуктивності праці громадські організації і, насамперед, найбільш масова з них — Комуністична спілка молоді.

Саме тому в усій своїй діяльності по розвитку активності народних мас, мобілізації їх зусиль на виконання семирічного плану і зростання продуктивності праці Харківська партійна організація спиралася на комсомол, його ініціативу, винахідливість і беззавітну відданість справі комунізму.

На початку семирічки (на 1 січня 1959 р.) комсомольська організація Харківщини налічувала понад 230 тис. чол. У промисловості працювало близько 95 тис. комсомольців, з них інженерів — 5130, техніків — 6634 чол.³.

У роботі «Чергові завдання Радянської влади» В. І. Ленін визначив найважливіші шляхи і засоби підвищення продуктивності праці. Поряд з підвищенням дисципліни праці, поліпшенням її організації, підвищенням загальноосвітнього і культурного рівня маси населення В. І. Ленін називає впровадження нової техніки та її освоєння як найважливішу умову зростання продуктивності праці⁴.

Керуючись ленінськими вказівками, Харківська партійна організація постійно направляла роботу комсомолу на якнайшвидше освоєння нової техніки і досягнення найвищої продуктивності праці.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 29, стор. 379.

² Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Вид-во політ. літератури, К., 1966, стор. 41.

³ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 14, оп. 1, спр. 930, арк. 1.

⁴ Див.: В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 223.

У практичній діяльності партійні організації промислових підприємств спрямували зусилля та енергію комсомольців і молоді передусім на прискорення комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів. Така пильна увага саме до цих питань пояснювалась тим, що вже в 1959 р. на харківських промислових підприємствах з метою підвищення продуктивності праці намічалось впровадити у виробництво не менш як 24 автоматичні, напіваавтоматичні і 40 поточкових ліній, 400 агрегатних і спеціальних верстатів, модернізувати не менше від 1400 одиниць устаткування¹.

На IX Пленумі Харківського обкому партії 21 липня 1959 р. і зборах Харківського міського партійного активу 24 липня 1959 р. відзначалось, що головним для змагання, яке розгорнулося на початку семирічки, стала боротьба за технічний прогрес, пропаганда і впровадження досвіду передовиків, виховання молодих робітників на позитивних прикладах освоєння нової техніки і устаткування².

Змагання молодих робітників за дострокове виконання семирічного плану, яке розпочалося в 1959 р., сприяло появі на харківських підприємствах цілого ряду чудових починань, таких як: боротьба за найвищу продуктивність праці на кожному робочому місці; за виконання семигодинних виробничих завдань за шість годин; за зниження собівартості продукції; за відмінну роботу в кожній зміні; за відмінну якість виробів, надійність верстатів, машин, устаткування і довговічність їх використання та багатьох інших.

Ініціатива Харківської обласної комсомольської організації, яка оголосила шефство над впровадженням у виробництво нової техніки і засобів комплексної механізації та автоматизації, була схвалена Центральним Комітетом ВЛКСМ³.

Зважаючи на чималий досвід роботи по підвищенню продуктивності праці, набутий Харківською комсомольською організацією, ЦК комсомолу України провів у м. Харкові 15—17 грудня 1960 р. республіканський семінар секретарів комітетів комсомолу промислових підприємств, секретарів обласних, міських і районних комітетів комсомолу. Семінар був присвячений питанню про роботу комсомольських організацій по залученню кожного робітника до боротьби за зростання продуктивності праці.

Учасники семінару прослухали доповідь секретаря Харківського міськкому комсомолу т. В. І. Слінченка, виступи секретарів комітету комсомолу найбільших підприємств і цехів, побували на ХТЗ та інших заводах м. Харкова, були на вечорі трудової слави молоді заводу «Світло шахтаря».

З 12 виступів 11 були присвячені досвіду роботи комсомольських організацій харківських підприємств⁴.

На семінарі відзначалось, що в цехах і відділах харківських заводів за рекомендацією партійних організацій створювалися консультаційні технічні ради з молодих спеціалістів, які допомагали молодим робітникам складати особисті плани підвищення продуктивності праці, а також успішно виконувати взяті соціалістичні зобов'язання.

Щоб здійснити запропоновані молодими робітниками заходи для підвищення продуктивності праці, в цехах, на ділянках і в бригадах

¹ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 69, оп. 28, спр. 23, арк. 4.

² Там же, спр. 8, арк. 4.

³ Постанова ЦК ВЛКСМ від 18 червня 1959 р. Центральний Комітет ВЛКСМ, 36. постанов ЦК ВЛКСМ (січень 1958—січень 1960 р.), «Молода гвардія», стор. 450.

⁴ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 14, оп. 1, спр. 957, арк. 1.

складалися спеціальні плани оргтехзаходів. Ці плани передбачали впровадження прогресивніших технологічних процесів, здійснення малої механізації, ліквідацію прихованих втрат робочого часу, підвищення технічних знань, залучення молоді до організаторської роботи тощо.

Комсомольські організації підприємств міста при активному сприянні і великій допомозі партійних організацій створювали на громадських засадах технічні курси, гуртки, лекторії, проводили дні новаторів, вечори по професіях. Пропагуючи новий рух, вони прагнули довести його сутність і значення до кожного молодого робітника і спеціаліста. З цією метою комітетами комсомолу разом з відділами праці і зарплати заводів видавалися спеціальні пам'ятки учасника змагання, випускалися плакати й листівки, в яких розповідалося про досвід передовиків, значення зростання продуктивності праці.

Засобами наочної агітації показувалося, що дає продуктивність праці на 1%, що означає втрата однієї хвилини робочого часу¹.

Велике місце в роботі комсомольських організацій посідає шефство молоді над створенням і впровадженням засобів комплексної механізації і автоматизації. Про масштаби цього шефства свідчать приклади роботи окремих комсомольських організацій. Тільки в 1959—1960 рр. на підприємствах м. Харкова за активної участі комсомолу було впроваджено у виробництво 30 автоматичних та напівавтоматичних ліній.

З ініціативи комітету комсомолу заводу «Серп і молот» створювалися гуртки, де молоді робітники вивчали монтажні схеми і креслення. На цільових курсах готували операторів і наладчиків для обслуговування автоматичних ліній. Тим, хто закінчив ці курси, комітет комсомолу вручав комсомольські путівки і направляв на автоматичні лінії.

Завдяки такій роботі комсомольської організації заводу і всього колективу тільки в 1960 р. 8 автоматичних ліній було встановлено і здано в експлуатацію на 3—4 місяці раніше наміченого строку².

Досвід роботи Харківської комсомольської організації дістав високу оцінку учасників семінару. Семінар сприяв підвищенню продуктивності праці на кожному робочому місці, кожним робітником. На семінарі підкреслювалося, що турбота про підвищення продуктивності праці на своєму робочому місці, на своїй ділянці, у своєму цеху, у бригаді тощо повинна стати справою кожного комсомольця, кожного молодого робітника. А боротьба за високу продуктивність праці, залучення кожного працівника до цієї роботи мусять стати справою кожної комсомольської організації³.

Харківський обком, міськком, райкоми і комітети комсомолу первинних організацій у роки семирічки багато уваги приділяли розвитку серед молоді соціалістичного змагання та його найвищої форми — руху бригад і ударників комуністичної праці. На пленумі Харківського обкому комсомолу 10 червня 1959 р. відзначалося, що в області у соціалістичному змаганні за звання колективу і ударника комуністичної праці беруть участь 53 тис. чол. молоді.

На пленумі говорилося про нові форми і методи роботи комсомольських організацій по активізації змагання молоді. Так, наприклад, комітет комсомолу заводу «Серп і молот» разом із завкомом профспілки щомісяця підбивав підсумки змагання колективів молоді, проводив з членами бригад виробничі вечори, зустрічі з ветеранами праці, організував лекторії «Новини науки і техніки».

¹ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 14, оп. 1, спр. 95, арк. 17—18.

² Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 14, оп. 1, спр. 957, арк. 19—20.

³ Там же, арк. 16.

На території заводу було встановлено стенди «Голос бригад і ударників комуністичної праці», де висвітлювалися досягнення учасників цього змагання.

На робочих місцях було встановлено щити і таблички, які вказували, що тут працюють бригади або ударники комуністичної праці.

Багато ініціативи і винахідливості у змаганні за комуністичну працю виявило комсомольське бюро лопатного цеху Турбінного заводу (секретар Віктор Колесов). З 120 комсомольців у змаганні за звання колективів і ударників комуністичної праці в 1959 р. включилися 117 чоловік. У цьому цеху для контролю за ходом виконання зобов'язань було встановлено стенди, які щодня показували виконання зобов'язань, стан робочого місця, наявність браку.

Комсомольське бюро цеху добилося того, щоб усі учасники змагання займалися в політгуртках, вечірніх школах, заочних вузах і технікумах.

У молодіжній бригаді комуністичної праці цеху М-7 заводу ХЕМЗ (бригадир тов. Овечкін), що налічувала 44 чол., у 1959 р. було складено план підвищення продуктивності праці кожним робітником на місяць, рік, семирічку. Усі члени бригади оволоділи двома або більше професіями, і кожен робітник бригади міг виконувати всі операції по складанню генератора¹.

На заводі кондиціонерів, згідно з постановою Харківського обкому комсомолу, раднаргоспу, облвиконкому і обласної Ради профспілок від 24 серпня 1963 р., з 4 вересня по 1 жовтня 1963 р. був проведений громадський огляд руху за комуністичну працю.

Під час проведення огляду народилася цінна ініціатива слюсарів А. Г. Авряти, В. І. Медведського, А. А. Крамер, І. І. Мироненка. Вони зобов'язалися за рахунок раціонального використання робочого часу, своєчасної подачі заготовок і матеріалів на робоче місце, підвищення культури виробництва добитися зростання продуктивності праці на 15—35% і знизити трудомісткість виготовлення виробів на 15—30%.

Боротьба за підвищення продуктивності праці — це конкретна робота комсомольських організацій, по результатах якої видно, як вони справді беруть участь у достроковому виконанні планових і найважливіших народногосподарських завдань. Успіх у цій справі можливий тоді, коли комсомольський актив по-діловому включиться у боротьбу за зростання продуктивності праці, а через нього буде залучена і вся молодь. З цією метою для комсомольського активу області регулярно проводилися семінари, де виступали працівники планових органів, керівники підприємств та організацій, ведучі спеціалісти, працівники вищестоящих комсомольських органів. Учасники таких семінарів обмінювалися досвідом роботи, вивчали питання конкретної економіки. Все це допомагало комсомольським керівникам кваліфіковано, із знанням справи керувати комсомольськими організаціями².

У розв'язанні усіх цих питань комсомольські організації діставали підтримку і велику допомогу від партійних комітетів. Обласний і міський комітети партії постійно направляли роботу комсомольських комітетів і допомагали розвивати ініціативу молоді.

У грудні 1960 р. обласний комітет партії вивчив питання про патріотичну ініціативу комсомольських організацій промислових підприємств м. Харкова — виконувати семигодинні виробничі завдання за шість годин. Було встановлено, що комсомольські організації промис-

¹ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 14, оп. 1, спр. 919, арк. 27, 60, 62, 63.

² Там же, спр. 957, арк. 34.

лових підприємств м. Харкова, наслідуючи патріотичний почин молодих робітників ХТЗ, розгорнули в 1960 р. змагання за те, щоб семигодинні виробничі завдання виконувати за шість годин. У цьому змаганні взяло участь понад 30 тис. комсомольців і молоді. Близько 10 тис. молодих робітників області уже виконували семигодинні виробничі завдання за 6 годин. Проте партійні організації все ще не досить підтримували цю хорошу комсомольську ініціативу. Обласний комітет партії на засіданні бюро 20 грудня 1960 р. схвалив ініціативу комсомольських організацій як одну з важливих форм участі молоді у народній боротьбі за підвищення продуктивності праці і дострокове виконання семирічного плану.

Бюро обласного комітету партії запропонувало міськкомові, райкомам партії, первинним партійним організаціям промислових підприємств, обкому комсомолу, обласній Раді профспілок всемірно допомагати колективам промислових підприємств і далі розгортати новий рух, у пресі, по радіо і телебаченню систематично висвітлювати хід змагання за виконання семигодинних виробничих завдань за шість годин¹.

Виконуючи постанову бюро обласного комітету партії, міськком і райкоми партії систематично проводили роботу по комуністичному вихованню молодих робітників і мобілізації їх на виконання і перевиконання виробничих завдань і підвищення продуктивності праці.

27 грудня 1961 р. на II пленумі Комінтернівського районного комітету партії м. Харкова члени райкому обговорили заходи партійних організацій до підсилення керівництва комсомолом у світлі рішень XXII з'їзду КПРС.

На пленумі відзначалося, що в районі понад 6 тис. комсомольців і молоді виконували змінні завдання за 6 годин. Тисячі комсомольців досягли продуктивності праці, запланованої на кінець семирічки. З ініціативи комсомольців на підприємствах району було створено 19 громадських конструкторських і технологічних бюро, в яких взяли участь понад 200 молодих спеціалістів і новаторів виробництва².

На заводі ім. Малишева громадське конструкторське бюро кольорово-ливарного цеху розробило 23 і запровадило 18 технічних заходів, внаслідок чого економічний ефект становив 260 тис. крб. Члени громадського конструкторського бюро Іван Назаренко і Юрій Цопик розробили зручні та економічні сопла для обдування коків, а Євген Ковальов сконструював анодно-механічний верстат для відрізування ливників. Комсомолец Анатолій Грибов розробив механічний спосіб завантаження термічних печей. Усі ці заходи значно полегшили працю робітників, сприяли підвищенню продуктивності праці³.

У 1961 р. молодими раціоналізаторами і винахідниками району було внесено 1495 пропозицій, від запровадження яких одержано економічний ефект у сумі близько 400 тис. крб.

На пленумі відзначалося хороше керівництво комсомольською організацією з боку партійного комітету заводу Торгового машинобудування. Постійно націлюючи комсомольців на боротьбу за технічний прогрес, на успішне виконання виробничих планів і соціалістичних зобов'язань, партійна організація добилася того, що не було жодного комсомольця, який не виконував виробничих завдань. 1500 молодих робітників уже виконували змінні завдання за 6 годин.

Секретарі парткомів і партійних організацій, директори підприємств, які виступили на пленумі, висловили ряд цінних пропозицій, спрямованих на поліпшення роботи з молоддю і партійного керівництва

¹ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 2, оп. 107, спр. 59, арк. 19, 20.

² Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 24, оп. 27, спр. 3, арк. 263—264.

³ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 69, оп. 30, спр. 54, арк. 55.

комсомолом. Пленум районного комітету партії зобов'язав партійні організації допомогти кожній комсомольській організації визначити свою конкретну участь у виконанні історичних рішень XXII з'їзду КПРС, поліпшити роботу по організації змагання молоді за комуністичну працю, всебічно сприяти розвитку громадських засад у всіх сферах діяльності комсомолу¹.

Увага обкому, міськкому і райкомів партії до комсомолу сприяла активізації комсомольців і молоді в боротьбі за технічний прогрес, використання резервів виробництва, економію сировини і матеріалів, підвищення продуктивності праці і культури виробництва.

Під керівництвом партійних організацій молоді робітники стали активними учасниками діяльності штабів по впровадженню нової техніки, громадських конструкторських бюро, бюро економічного аналізу, народних дружин, товариських судів, загонів «Комсомольського прожектора». У багатьох робітничих колективах постійна допомога один одному в роботі, навчанні стала звичайним явищем.

У 1962 р. на Харківському тракторному заводі в 23 комсомольських організаціях працювали загони «Комсомольського прожектора», які разом із штабом семирічки і штабом по шефству над запровадженням нової техніки, створених при завкомі комсомолу, успішно освітлювали всі ділянки, де нераціонально використовувалося устаткування і матеріали, показували тих, хто гальмує роботу ділянки, бракоробів, прогульників, відшукували можливості для підвищення продуктивності праці. В цеху паливної апаратури № 2 загін «Комсомольського прожектора», керований технологом Юрієм Наседкіним, допоміг запровадити верстати на лінії сирої обробки плунжера, що підвищило продуктивність праці на 30%.

Партійний комітет заводу в 1962 р. двічі на своїх засіданнях обговорював питання керівництва роботою комсомольських організацій, слухав доповіді трьох секретарів цехових партійних організацій і вживав заходів, щоб поліпшити виховання комсомольців і молоді і активізувати їхню участь у боротьбі за технічний прогрес і зростання продуктивності праці².

У лютому 1961 р. з допомогою партійного комітету на заводі була проведена XII заводська технічна конференція молодих робітників і молодих спеціалістів на тему «Шляхи дальшого підвищення продуктивності праці». В роботі конференції взяло участь близько тисячі молодих тракторобудівників. Учасники конференції заслухали змістовні доповіді: інженера-конструктора М. Данилова «Автоматизація і модернізація устаткування на ХТЗ», старшого технолога цеху кольорового литва А. Мірзаяна «Впровадження комплексної механізації технологічних процесів і вплив її на зростання продуктивності праці», конструктора В. Мєліхова «Високопродуктивні пристосування для механічної обробки і контролю», конструктора В. Шаповалова «Конструкції високопродуктивних штампів» та ін.

Конференція закликала всіх робітників, техніків, інженерів заводу віддати всі сили та уміння на боротьбу за дальше підвищення продуктивності праці, дострокове виконання державного плану третього року семирічки³.

За рекомендацією партійного комітету в листопаді 1962 р. на заводі відбулася зустріч молодих робітників з ударниками комуністичної пра-

¹ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 24, оп. 27, спр. 3, арк. 204, 212, 263, 264.

² Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 87, оп. 1, спр. 1108, арк. 12.

³ Заводська газета «Темп», 21 лютого 1961 р.

ці під девізом «Високо тримати честь радянського робітника». Перший ударник комуністичної праці на заводі В. П. Дикань вручив свідоцтво ударника комуністичної праці термістові сталеплавильного цеху О. Соколовій. Після цього виступали робітники, молоді і досвідчені, — О. Соколова, І. Коваль — токар цеху пристосувань, М. Ятлов — заливщик цеху кольорового литва, М. Колесников — токар першого тракторного цеху. Учасники зустрічі взяли урочисті зобов'язання, в яких говорилося: «Якщо кожний з нас навчить хоч би одного робітника, допоможе йому стати до лав передовиків, значить, кількість тих, хто перевиконує норми і дає надпланову продукцію, збільшиться у два рази. На виробництві і в побуті, в усіх своїх ділах і вчинках зобов'язуємося берегти робітничу честь, високо нести горде звання радянського трудівника»¹.

Постійна увага і допомога партійного комітету комсомольським організаціям заводу сприяли підвищенню активності молоді у виконанні завдань семирічного плану і боротьбі за зростання продуктивності праці.

У роки семирічки комсомольські організації промислових підприємств при повсякденній допомозі партійних організацій приділяли багато уваги підвищенню загальноосвітнього і культурного рівня молодих робітників як одній з важливих умов підвищення продуктивності праці.

6 жовтня 1959 р. на засіданні бюро обласного комітету партії була схвалена ініціатива обкому комсомолу і облвню щодо навчання молодих робітників і службовців, які не мають середньої освіти, в школах робітничої молоді. Обком партії запропонував партійним організаціям надавати всебічну допомогу комсомолу і органам народної освіти, щоб протягом трьох років охопити навчанням у вечірніх і заочних школах усіх молодих робітників і службовців, які не мають середньої освіти, створюючи для них усі необхідні умови². Партійні, комсомольські організації і органи народної освіти багато зробили для виконання рішення обласного комітету партії. У 1960/61 навчальному році в області було відкрито 12 нових шкіл робітничої молоді і 93 окремих класи. План набору до вечірніх шкіл було виконано на 139%.

Залучаючи молодь до шкіл, партійні комітети у своїй роботі спирались насамперед на комсомольські організації підприємств. Партійний комітет заводу ім. Малишева у грудні 1959 р., розглянувши на своєму засіданні питання «Про роботу комсомольської організації заводу по підвищенню загальноосвітнього і культурно-технічного рівня молоді», зазначив, що у цій важливій справі були серйозні хиби. В ряді цехів ще багато молоді не мало семирічної освіти і ніде не вчилася. Не всі комсомольці і молодь з ударників і бригад комуністичної праці та з тих, хто змагався за це звання, залучалися до навчання.

Партійний комітет зобов'язав комсомольську організацію заводу ширше розгорнути роботу по залученню молоді до навчання у вечірніх школах, а також разом з відділом підготовки кадрів і цеховими комсомольськими організаціями розробити і дати на затвердження парткому перспективний план підвищення загальноосвітнього рівня робітників. Партійний комітет рекомендував також усім партійним організаціям цехів і відділів заслухати на партійних зборах питання про стан і заходи підвищення культурно-технічного рівня молодих робітників³.

¹ Заводська газета «Темп», 24 листопада, 1962 р.

² Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 2, оп. 99, спр. 52, арк. 4—7.

³ Партійний архів Харківського ОК КП України, ф. 305, оп. 1, спр. 1871, арк. 157.

Постійна увага і допомога партійних і комсомольських організацій заводу в навчанні молодим робітникам сприяли підвищенню їх успішності в школах робітничої молоді, підсиленню впливу навчання на їх практичні справи.

У 1960 р. всі робітники — учні ШРМ № 2 заводу транспортного машинобудування ім. Малишева виконували норму на 100%, а багато хто з них і перевиконував виробничі завдання. З 844 учнів 389 систематично виконували норми на 120—150%. 263 учні — члени бригад комуністичної праці, 78 підвищили свою кваліфікацію, 58 оволоділи новими і суміжними професіями.

Узагальнюючи все викладене, можна зробити висновок, що там, де партійні комітети і партійні бюро зуміли по-справжньому спрямувати боротьбу комсомольських організацій за підвищення технічного рівня виробництва і зростання продуктивності праці, залучити до цього широкі маси молоді, — там справи успішні.

До кінця семирічки на харківських промислових підприємствах у русі за комуністичну працю активну участь брали понад 61 тис. молодих трудівників, з них більше 35 тис. завоювали почесне звання ударника комуністичної праці¹.

Тільки в 1964 р. силами комсомольців та молоді на підприємствах області введено в експлуатацію 53 автоматичні, напівавтоматичні, конвейерні і поточні лінії, модернізовано 47 дільниць, впроваджено у виробництво 500 автоматів і напівавтоматів².

Наслідком великої допомоги і активної участі комсомолу за семирічку в області було створено 8 комплексно-механізованих підприємств, 50 цехів, понад 140 дільниць, введено в експлуатацію понад 1000 поточних, 160 автоматичних і напівавтоматичних ліній. Семирічний план з валу промисловості області виконала 8 грудня 1965 р., а підприємства машинобудування — у травні 1965 року. Обсяг виробництва збільшився на 72,9%. Понад план за семирічку виготовлено промислової продукції більш ніж на 250 млн. крб.

Продуктивність праці за ці роки зросла на 41,9%, що забезпечило на дві третини приріст валової продукції³.

Сотні механізованих ліній, у тому числі автоматичних, принесли з собою на виробництво передову культуру, створили умови для різкого піднесення праці, переходу на вищий клас роботи. У цій великій творчій праці активну участь брало багато передовиків виробництва, серед них і молодий інженер Віктор Ляшенко (Підшипниковий завод), Віктор Чижмак — секретар цехового комітету, наладчик Леонід Харченко, член комсомольського бюро цеху Віктор Чуркін, технолог Світлана Хрупкіна (ХТЗ), технолог-комсомолец В. Поколотний (завод «Електромашина»), комсомольська молодіжна бригада на чолі з Іваном Меренцовим і Володимиром Вічко (Верстатобудівний завод), фрезерувальниця Марія Дудукало, розточувальник Станіслав Лобко (завод ім. Малишева), інженер-технолог Борис Вінницький, майстер дільниці Віктор Кузьменко (Турбінний завод) та багато інших⁴.

¹ «Поліпшити роботу з молоддю». З Пленуму Харківського міськкому КП України. Газ. «Красное знамя», 6 жовтня 1966 р.

² Газ. «Красное знамя», 29 жовтня 1964 р.

³ XVIII обласна партійна конференція. Доповідь першого секретаря ОК КП України т. Ващенко Г. І. 12 лютого 1966 р. Газ. «Красное знамя», 13 лютого 1966 р.

⁴ Заводські газети «Темп», 27 жовтня 1965 р., «Тепловозник», 19 жовтня 1965 р., газ. «Красное знамя», 16 травня 1966 р., 17 січня 1967 р., 27 жовтня 1966 р., «Комсомольское знамя», 26 січня 1966 р., «Ленінська зміна», 31 грудня 1965 р.

Тепер, коли радянський народ включився в активну боротьбу за виконання завдань нового п'ятирічного плану (1966—1970 рр.) і гідну зустріч 50-річчя ленінського комсомолу, велике практичне значення має використання досвіду партійних організацій з керівництва комсомолом, набутого в роки семирічки.

Удосконалюючи нові форми і методи діяльності комсомольських організацій, партійні організації можуть ширше розгорнути такі форми роботи як шефство комсомольців і молоді над впровадженням у виробництво нової техніки і засобів комплексної механізації та автоматизації, складання комплексних і особистих планів підвищення продуктивності праці, змагання за найвищу продуктивність праці на кожному робочому місці, школи комуністичної праці і передового досвіду, комсомольські огляди використання машин і механізмів, технічні ради, курси, лекторії, зустрічі з новаторами і ветеранами праці, молодіжні університети культури і технічного прогресу, технічні конференції молодих робітників і спеціалістів, конкурси молодих раціоналізаторів і винахідників, загони і пости «Комсомольського прожектора», рейди за чистоту і культуру на виробництві і наукову організацію праці, ради по роботі з підлітками, проведення днів молодого робітника, постійно діючі комісії і групи, створювані комітетами комсомолу підприємств для контролю за навчанням робітничої молоді у вечірніх школах і надання їй необхідної допомоги.

Використання досвіду, набутого в роки семирічки, допоможе партійним організаціям харківських підприємств краще організувати роботу по мобілізації комсомольців та молоді на успішне виконання завдань нового п'ятирічного плану і дальше зростання продуктивності праці.
